

INSTITUTUL DE ȘTIINȚE ALE EDUCAȚIEI

Cu titlu de manuscris

C.Z.U.:376.5:316.6 (043.2)

VRABIE SILVIA

**PARTICULARITĂȚILE SOCIAL – PSIHOLOGICE ÎN TRIADA
„ COPIL CU TULBURĂRI DE SPECTRU AUTIST – FAMILIE –
ȘCOALĂ”**

511. 03 - PSIHOLOGIE SOCIALĂ

Rezumatul științific al tezei de doctor în psihologie

CHIȘINĂU, 2021

**Teza a fost elaborată în cadrul Sectorului de Asistență Psihologică în Educație
al Institutului de Științe ale Educației**

Conducător științific:

BUCUN Nicolae, doctor habilitat, profesor universitar

Referenți oficiali:

1. BOLBOCEANU Aglaida, doctor habilitat în psihologie, profesor cercetător, Institutul de Științe ale Educației;
2. VASIAN Tatiana, doctor în psihologie, AO LUMOS.

Membrii ai Consiliului Științific Specializat:

1. RACU Jana, președinte, doctor habilitat în psihologie, profesor universitar, Universitatea de Stat din Moldova;
2. PALADI Oxana, secretar științific, doctor în psihologie, conferențiar universitar, Institutul de Științe ale Educației;
3. JELESCU Petru, doctor habilitat în psihologie, profesor universitar, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”;
4. MALCOCI Ludmila, doctor habilitat în sociologie, profesor cercetător, KEYSTONE Moldova;
5. RUSNAC Svetlana, doctor în psihologie, conferențiar universitar, Universitatea Liberă Internațională din Moldova;
6. RUSNAC Virginia, doctor în psihologie, Centrul Republican de Asistență Psihopedagogică.

Susținerea va avea loc la data de 24.09.2021 ora 13:00, în sala 212, în ședința Consiliului Științific Specializat D 511.03-21-5, din cadrul Institutului de Științe ale Educației, adresa: str. Doina 104, Chișinău, MD-2059, Republica Moldova.

Teza de doctor și rezumatul științific pot fi consultate la Biblioteca Științifică a Institutului de Științe ale Educației (mun. Chișinău, str. Doina 104, MD-2059) și pe pagina web a ANACEC.

Rezumatul științific a fost expediat la 23 august 2021.

Secretar științific al Consiliului Științific Specializat,

Doctor în psihologie, conferențiar universitar

PALADI Oxana

Conducător științific,

Doctor habilitat în psihologie, profesor universitar

BUCUN Nicolae

Autor

VRABIE Silvia

© Vrabie Silvia, 2021

CUPRINS

1. Reperele conceptuale ale cercetării.....	4
2. Conținutul tezei.....	8
3. Concluzii generale și recomandări.....	25
4. Bibliografie.....	27
5. Lista publicațiilor autorului la tema tezei.....	30
6. Adnotare (în română, rusă și engleză).....	32

REPERELE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII

Actualitatea și importanța temei abordate. Problematika tulburărilor de spectru autist prezintă actualitate în contextul schimbărilor la nivelul politicilor survenite în Republica Moldova în ultimii ani. Aceste schimbări exprimă tendința prezentă de mai multe decenii, la nivel internațional, de a eficientiza incluziunea educațională a copiilor cu tulburări de spectru autist în învățământul de masă. Concepțiile cu privire la incluziunea educațională a copiilor cu TSA, la pregătirea lui pentru a face față sarcinilor școlare, presupun o atenție sporită atât a actorilor educaționali, a familiei copilului cu TSA, cât și a comunității, în general. Această perspectivă prezintă o importanță deosebită în incluziunea educațională a copilului cu TSA și necesită cunoașterea particularităților social – psihologice în triada „copil cu TSA – familie – școală”.

Tema de cercetare se încadrează în preocupările internaționale, naționale, zonale, ale colectivului de cercetare și în context inter - și transdisciplinar. Astfel, cercetarea dată se bazează pe prevederile legislative naționale și internaționale ce încurajează politicile din domeniul educației incluzive care conduc spre dezvoltarea personală a elevilor cu TSA și în special pe incluziunea acestei categorii în școala generală. Nominalizăm în acest context o serie de documente internaționale – Convenția ONU privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Declarația Conferinței Mondiale de la Jomtien (1990), referitoare la Educația pentru Toți, Declarația de la Salamanca (1994), cu privire la realizarea școlii de tip incluziv, Recomandările Consiliului Europei R-92, Regulile standard privind egalizarea șanselor persoanelor cu handicap, ale Republicii Moldova: LEGEA Nr. 60 din 30-03-2012 privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități, Planul de acțiuni pe anii 2015-2017 pentru implementarea Programului de dezvoltare a educației incluzive în Republica Moldova pentru anii 2011-2020 etc. [25], Codul Educației al Republicii Moldova nr. 152 din 17.07.2014 [16], Convenția cu privire la drepturile copilului și ale României: Ordinul Ministerului Educației și Cercetării nr. 4653/8.10.2001 privind la aprobarea Metodologiei de organizare și funcționare a serviciilor educaționale pentru copiii deficienți integrați în școala publică, prin cadre didactice itinerante și de sprijin, etc., Ordinul Ministerului Educației Naționale cu nr. 3634/12.04.2000 cu privire la aprobarea programului national „Integrarea și reabilitarea copiilor cu deficiențe în comunitate”, și care au ghidat atât abordarea teoretică, cât și investigația practică realizată în prezenta lucrare. Cercetarea relațiilor psihosociale, dar și a celor de organizare a asistenței psihologice a familiei copilului cu TSA, din care face parte și studiul relațiilor social - psihologice față de acești copii, se constituie a fi un demers prospectiv, contribuind la asigurarea unei evoluții favorabile pe termen lung a copilului cu TSA și a unei incluziuni educaționale și sociale de succes.

În abordarea contemporană, familia ce educă un copil cu dizabilități este examinată în calitate de structură de reabilitare, ce poate și trebuie să ofere potențialul necesar pentru crearea condițiilor favorabile dezvoltării copilului. Această concepție este dezvoltată de cercetătorii din Republica Moldova, precum Bucun N.[9, 10, 11], Racu A., Popovici D., Dani A.[44], Malcoci L., Munteanu P. [28], dar și psihologii ruși Манелис Н.Г., Волгина Н.Н., Никитина Ю.В., Панцырь С.Н., Феррои Л.М. [56],

ș.a. Prezintă interes și abordarea cercetătorilor români, precum Bonchiș E. [8], Gherguț A.[24], Morar A, Popescu S., Stanciu C. [35], Mareș G.[32], Vrăsmaș E.[48], care subliniază normalitatea familiei în care se educă un copil cu dizabilități și dreptul ei de a avea aceleași nevoi și cerințe în satisfacerea lor, precum le are oricare altă familie.

Problematica educației incluzivă a fost analizată în mai multe cercetări naționale privind impactul educației incluzive la diferite nivele precum: Implementarea educației incluzive: studiu de politici publice [13], Incluziunea elevilor cu CES în școlile din comunitate [30], Evaluarea modelelor de educație incluzivă din Republica Moldova [29]. Practicile de incluziune a copiilor cu CES în școlile generale au fost posibile datorită modelelor pilotate de diferite organizații la nivel central, local și de unitățile școlare și activității ONG – urilor CCF Moldova, Keystone Human Services Internațional Moldova Association, AO Lumos, AO „Parteneriate pentru Fiecare Copil”, AO „SOS AUTISM ” Moldova, ONG „Speranța” și ONG „Femeia și Copilul – Protecție și Sprijin”. Studiile sus – menționate relevă faptul că există o necesitate continuă de a extinde practicile pozitive și a ajusta metodologiile de facilitare a adaptării copiilor cu CES, inclusiv cei cu TSA atât în tranziția dintre treptele de învățământ, cât și dintre diverse tipuri de instituții – de tip internat, general etc.

Rezultând din multilateralitatea dificultății incluziunii educaționale a copiilor cu TSA, cercetarea dată constituie un subiect frecvent abordat de mai multe științe, aflându-se la răscrucea îndeosebi a psihologiei sociale, a psihopedagogiei speciale, a familiei și educației, a personalității și vârstelor, a științelor educației, a sociologiei educației și a altor discipline. Pe de altă parte, problema incluziunii și a integrării sociale a individului ca fenomen social și cultural a preocupat interesul cercetătorilor mereu și a fost investigată atât de clasicii științelor sociale, cât și de oamenii de știință contemporani.

Problema de cercetare constituie insuficiența modelelor teoretico – experimentale, care ar explica situația social-psihologică specifică a copiilor cu tulburări de spectru autist și ar fundamenta principiile de organizare a parteneriatului eficient în triada „copil cu TSA – familie – școală”, în vederea optimizării incluziunii educaționale și sociale a acestora.

Scopul cercetării rezidă în determinarea particularităților social - psihologice în triada „copil cu TSA – familie – școală ” și stabilirea unor modalități de optimizare a acestora.

Obiectivele cercetării:

1. Analiza literaturii de specialitate cu referire la problematica tulburărilor de spectru autist și a rolului actorilor educaționali în incluziunea educațională a copiilor cu tulburări de spectru autist în școala generală, cu scopul de a susține și eficientiza incluziunea educațională a acestei categorii de copii;
2. Identificarea situațiilor sociale și psihologice care influențează nivelul relațiilor în triada „copil cu TSA – familie – școală ” și a rolului parteneriatului educațional în incluziunea copilului cu TSA;
3. Conceptualizarea modelului de parteneriat în triada „copil cu TSA – familie – școală”;

4. Stabilirea rolului actorilor educaționali în asigurarea parteneriatului educațional dintre „copilul cu TSA – familie – școală” și a incluziunii acestora în organizația educațională de masă;
5. Elaborarea, implementarea și validarea experimentală a Programului de optimizare a relațiilor în triada „copil cu TSA – familie – școală”, în scopul incluziunii educaționale eficiente a copiilor cu TSA în învățământul de masă.

Ipoteza de cercetare: Presupunem abordarea profilului psihologic distinct și caracterul specific al interacțiunilor sociale din perspectiva copilului cu TSA, creează impedimente în realizarea incluziunii educaționale în învățământul general. Dacă dezvoltăm relații social – psihologice pozitive în triada „copil cu TSA – familie – școală”, eficiența incluziunii școlare a copiilor cu TSA va crește, se va accelera și se va accentua, astfel vom obține rezultate pozitive în recuperarea copiilor cu TSA și în reducerea nivelului de segregare față de acceptarea/incluziunea elevului cu TSA în școală cu program general.

Sinteza metodologiei de cercetare și justificarea metodelor de cercetare alese. Acostarea și selectarea metodologiei de cercetare pentru realizarea demersului științific s-a consolidat pe un șir de abordări teoretice esențiale cât și pe rezultatele cercetărilor științifice realizate în psihopedagogia specială, psihologia pedagogică și în special psihologia socială, precum:

- cercetările privind fundamentarea teoretică a TSA: Barber C. [3], Colette B. [18], Dobrescu I. [21], Exkorn Sif K. [22], Mureșan C. [36], Muraru – Cernomazu O. [37], Nacu A., Chihai J., Bonorin L., Nastas I., Revenco N., Garaz G [39], Peeters TH. [40], Gerlach E. K. [50], Алехина С.В. [53] ș. a.;
- dezvoltarea psihosocială și intervenția educațională a TSA: Bolboceanu A., Bucun N., Rusnac V., Cucer A., Furdui E., Paladi O. [6], Mittler P. [51], Leaf Ron și Mc Eachin J. [26], Rusnac S. [45,46], Bolboceanu A., Bucun N., Paladi O. [7], Mitasov T, Smelik I. [34], Porumboiu A. [41], Puiu I. [42], Rieser R. [52], Воронцова М. [54] ș. a., care au determinat abordarea, în cercetarea de față, a situației copilului cu TSA atât pentru reabilitarea și pentru dezvoltarea personalității acestuia, cât și pentru incluziunea educațională categoriei de copii vizate;
- conceptul de incluziune socială: Cara A. [12], Fletcher A. C., Shaw R. A. [49], Rusnac V. [44], ș.a.;
- relațiile sociale copiii – părinți: Băran – Pescaru A. [4, 5], Bucun N., Tarnovschi A. [11], Călineci M., Țîbu S. [14], Ciofu C. [17], Cuznețov L. [20], Ionescu M., Negreanu E. [23], Vărășmaș E. [48] ș. a.;
- parteneriatul educațional familie – școală – comunitate: Andrieș V., Cara A., Globu N., Baci S., Strenchie M., Orîndaș L. [2], Băran – Pescaru A. [4], Cara A. [12,13], Cemortan S. [15], Cucer A. [19], Mățăuan A., Cucuruz D. [33], Muscă A., Botnariuc A. [38], Захаренко А.С., Рокицкая Ю.А., Шепель Т.А., Гагина И.П., Платонова А.В., Полякова Г.С, Тряскина И.П., Шкилонцева О.В. [55] ș.a.

Metodologia cercetării științifice rezultă din scopul și obiectivele experimentului de constatare și cel formativ. *Metodele teoretice* sunt analiza și sinteza literaturii de specialitate, metoda ipotetico-deductivă pentru interpretarea și expicarea rezultatelor obținute în cercetare; *metode empirice de colectare a datelor*: observația, convorbirea,

scala de evaluare, testul, anamneza, studiu de caz, experimentul de constatare și de control; *metode matematice și statistice* – metoda calculării coeficientului de corelație liniară Pearson, testul T- Student cu scopul prelucrării descriptive a datelor de analiză cantitativă, comparativă și calitativă rezultatelor obținute prin „Programul de optimizare a relațiilor în triada „copil cu TSA – familie – școală”.

Noutatea și originalitatea științifică:

- Determinarea teoretică și experimentală privind particularitățile social-psiologice în triada „copil cu TSA – familie – școală” și înregistrarea impactului psiho – social care influențează nivelul relațiilor în ambientul specific copiilor cu tulburări de spectru autist la incluziunea educațională a acestora în școala generală.
- Elaborarea Modelului privind parteneriatul „elev cu TSA – familie – școală”.
- Validarea experimentală a Programului de intervenție psihologică de optimizare a relațiilor dintre membrii parteneriatului în scopul incluziunii educaționale eficiente a copiilor cu TSA în procesul de învățământ.

Rezultatele obținute care au contribuit la soluționarea problemei științifice importante rezidă în conceptualizarea Modelului privind parteneriatul „elev cu TSA – familie – școală”, fapt care a contribuit la optimizarea relațiilor din triada menționată, asigurând astfel climatul psihologic eficient și mediul educațional incluziv corespunzător.

Semnificația teoretică: este susținută de fundamentarea unei teorii cu privire la particularitățile social - psihologice în triada „copil cu TSA – familie – școală” axată pe direcțiile de eficientizare a relațiilor din ambientul specific; pe evidențierea profilului psihologic distinct al interacțiunilor sociale și a modalităților terapeutice utilizate în recuperarea tulburării de spectru autist necesare în incluziunea educațională a copilului; dezvoltarea unei noi teorii cu privire la particularitățile social – psihologice în triada „copil cu TSA – familie – școală” împreună cu modelul de intervenție psihologică propus pentru optimizarea relațiilor dintre membrii parteneriatului completează și îmbogățesc bazele teoretice ale științei psihologice cunoștințe ample.

Valoarea aplicativă: este reprezentată de posibilitatea aplicării metodologiei psihodiagnostice propuse în cercetare și implementarea programului formativ de optimizare a relațiilor din triada „copil cu TSA – familie – școală”, care asigură incluziunea educațională a copiilor în școala generală.

Rezultatele experimentale și concluziile cercetării pot fi utilizate la:

- reconsiderarea ideilor și concepțiilor existente cu privire la particularitățile social-psiologice în triada „copil cu TSA – familie – școală”;
- valorificarea în sistemul național de învățământ și de asistență psihologică;
- includerea programului în activitățile didactice din instituțiile de profil, a celor de la cursurile de formare continuă etc., constituind baza unui ghid metodologic în vederea recuperării copiilor cu TSA.

Implementarea rezultatelor științifice. Rezultatele științifice au fost aplicate în desfășurarea demersului formativ de optimizare a relațiilor din triada „copil cu TSA – familie – școală”, servind drept punct de sprijin și în activitatea de consiliere a cadrelor didactice care au în clasă cel puțin un copil cu TSA, dar și a părinților cu

astfel de copii. Rezultatele demersului științific sunt surse valoroase dat fiind faptul că am împărtășit rezultatele cercetării noastre în cadrul „Centrului de formare continuă” a cadrelor didactice, a psihopedagogilor din cadrul „Serviciului de Asistență Psihopedagogică” din orașul Cahul și în cadrul orelor de „Educație Incluzivă”, susținute în cadrul Universității de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul.

Aprobarea rezultatelor științifice. Materialele cercetării au fost discutate și aprobate în cadrul ședințelor la Consiliul Științifico – Didactic al Institutului de Științe ale Educației.

Publicațiile la tema tezei. Sunt reflectate în 15 articole științifice și 9 conferințe naționale și internaționale.

Volumul și structura tezei. Teza este expusă pe 144 de pagini și cuprinde adnotările, lista abrevierilor, introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie (220 de titluri), 12 de anexe. În text sunt inserate 46 de figuri și 4 tabele.

Cuvinte-cheie: tulburări de spectru autist, particularități social – psihologice, triadă „copil cu TSA – familie – școală”, incluziune, parteneriat educațional.

CONȚINUTUL TEZEI

În **INTRODUCERE** sunt argumentate actualitatea și importanța temei de cercetare, sunt prezentate scopul, obiectivele, ipoteza înaintată și metodologia cercetării. Sunt expuse noutatea și originalitatea științifică ale rezultatelor lucrării, urmate de prezentarea rezultatelor implementate, sunt prezentate publicațiile, sumarul, valoarea aplicativă a lucrării și cuvintele-cheie.

Capitolul 1. *Abordarea teoretică a particularităților social – psihologice* a copilului cu tulburări de spectru autist (TSA) identifică reperele teoretice privind noțiunea de „tulburări de spectru autist” (TSA) în viziunea diferitor autori [40, 41, 42] care descriu TSA ca o tulburare de dezvoltare, care poate duce la provocări sociale, de comunicare și comportamentale semnificative. Aceste tulburări au în comun incapacitatea de comunicare, interacțiunea socială deficitară, imaginația săracă sau absentă, stereotipiile motorii și verbale. Criterii comune de diagnosticare a TSA aparțin Organizației Mondiale a Sănătății, înregistrate în DMS-IV [1] și DSM-V (Diagnostic Statistical Manual, ediția a 4 a și a 5 a), [31], celor înregistrate în ICD-10 (Lista Tabelară a Bolilor, ediția a 10 a), [27] și Asociației Americane de Psihiatrie (APA) [1].

Abordarea profilului psihologic distinct și caracterul specific al interacțiunilor sociale din perspectiva copilului cu TSA a scos în evidență faptul că pe lângă dificultățile de interacțiune socială, copiii cu TSA întâmpină dificultăți de formare și menținere a prietenilor, nu sunt capabili de a înțelege regulile sociale nescrise, care privesc majoritatea sau chiar toate aspectele relațiile sociale, consideră că celelalte persoane sunt imprevizibile, suferă din motivul retragerii și izolării sociale, nu sunt interesați de alți oameni, ceea ce îi face să pară distanți, nu sunt capabili să facă față și să gestioneze activitățile de zi cu zi din zi și nu sunt capabili să acționeze în cooperare cu alți indivizi.

Sintetizarea modalităților terapeutice decisive la utilizare în recuperarea tulburării de spectru autist și relația „copil cu TSA – familie – școală” în incluziunea educațională pot ajuta copilul să exteriorizeze dorințele și sentimentele și să-și conceapă un vocabular astfel dezvoltându-i limbajului expresiv și a abilităților de comunicare; cum pot fi depășite dificultățile de învățare și tulburările de comportament ale copilului; acordarea de servicii sociale specializate, de către personalul de specialitate a oferit sprijin metodologic pentru procesul de incluziune și integrare a copiilor cu TSA etc.

Capitolul se finalizează cu trasarea unor reflecții teoretice privind direcțiile de eficientizare a relațiilor din triada „copil cu TSA – familie – școală”, accentuându-se că școala – familia – comunitatea sunt trei piloni ai educației incluzive care trebuie să se afle într-o relație de interdependență și care își pot aduce contribuția esențială la optimizării incluziunii educaționale și sociale a copiilor cu TSA.

În Capitolul 2. ***Particularitățile social – psihologice în relațiile din triada „copil cu TSA – familie – școală”: cercetare experimentală de constatare*** sunt prezentate și descrise metodele, tehnicile, coeficienții utilizați în cadrul investigației. De asemenea sunt descrise rezultatele demersului de constatare, cu scopul de a determina particularitățile social – psihologice în relațiilor din triada „copil cu TSA – familie – școală”.

Scopul cercetării s-a reflectat pe următoarele obiective:

1. Identificarea situațiilor sociale și psihologice care influențează nivelul relațiilor în triada „copil cu TSA – familie – școală” și al rolului parteneriatului educațional în incluziunea copilului cu TSA;

2. Conceptualizarea modelului de parteneriat în triada „copil cu TSA – familie – școală”;

3. Stabilirea rolului actorilor educaționali în asigurarea parteneriatului educațional din triada „copilul cu TSA – familie – școală” și a incluziunii acestora în organizația educațională de masă;

Analiza epistemologică a particularităților social – psihologice, prin prisma relațiilor din triada „copil cu TSA – familie – școală” a condus la formularea ipotezei cercetării, pe care s-a bazat studiului experimentului de constatare: presupunem abordarea profilului psihologic distinct și caracterul specific al interacțiunilor sociale din perspectiva copilului cu TSA, creează impedimente în realizarea incluziunii educaționale în învățământul general. Dacă dezvoltăm relații social - psihologice pozitive în triada „copil cu TSA – familie – școală”, eficiența incluziunii școlare a copiilor cu TSA va crește, se va accelera și se va accentua, astfel vom obține rezultate pozitive în recuperarea copiilor cu TSA și în reducerea nivelului de segregare față de acceptarea/incluziunea elevului cu TSA în școala cu program general.

În conformitate cu obiectivele și ipoteza formulată, în experimentul constatativ au fost parcurse următoarele etape:

- Selectarea instrumentarului metodologic, precum și a eșantionului reprezentativ de cercetare;

- Realizarea demersului investigativ, în vederea cercetării relațiilor din triada „copil cu TSA – familie – școală”;
- Analiza rezultatelor obținute în urma demersului investigativ, din punct de vedere cantitativ și calitativ.

Scopul și sarcinile cercetării au determinat **structura eșantionului cercetării**. Pentru realizarea experimentului de constatare am selectat mai multe grupuri de respondenți, reprezentate în tabelul 1:

Tabelul 1. Reprezentativitatea categoriilor de respondenți pe grupuri

Nr. gr.	Categorie de respondenți	Numărul respondenților din cadrul grupului	Tipul grupului
I	Copiii cu TSA	10 persoane	grup experimental
II	Părinții copiilor cu TSA	10 persoane	grup experimental
III	Managerii școlari	10 persoane	grup experimental
IV	Cadre didactice care au în clasă cel puțin un copil cu TSA	57 persoane	37 persoane grup experimental
			20 persoane grup de control
V	Colegii elevilor cu TSA, integrați în școala generală	30 persoane	grup experimental
VI	Părinți ai căror copii nu au TSA (tipici)	70 persoane	40 persoane grup experimental
			30 persoane grup de control

Am selectat aceste grupuri, prezentate în tabelul 1, pentru a avea o imagine despre felul cum percep cadrele didactice necesitatea incluziunii copiilor cu TSA în școală, cât și felul cum managerii școlari, cadrele didactice, colegii elevilor cu TSA, dar și părinții contribuie la procesul de incluziune a copiilor cu TSA în școală. Tabelul 2 reflectă distribuția elevilor pe clase.

Tabelul 2. Distribuția elevilor pe clase

Clasa	I	II	III	IV	IX
Nr. elevi	2	4	1	2	1

Dintre cei 10 copii cu TSA, 6 sunt băieți și 4 fete, 4 copii sunt din raionul Cahul, 4 copii din raionul Cantemir, și 2 copii din raionul Leova. Copiii studiază în clasele I - IX: 2 copii - clasa a I a, 4 copii – clasa a II-a, un elev - clasa a III-a, 2 copii – clasa a IV-a, 1 – clasa a IX-a.

Grupul format din părinți, care au copii cu TSA, a fost constituit din 10 respondenți. De remarcat este faptul că în cadrul experimentului au participat doar *mame*. Această alegere a fost condiționată de mai multe circumstanțe. Una dintre ele rezidă în faptul că, după cum arată cercetările, mama este cea care se ocupă, în mare parte, de educația copilului, este cea mai apropiată de copil din punct de vedere emoțional și, respectiv, influența negativă a prezenței dizabilității la copil asupra psihicului matern e mai mare, comparativ cu impactul pe care-l manifestă dizabilitatea asupra tatălui copilului [24].

În urma studiului, a fost efectuată analiza comparativă a datelor empirice obținute la cele șase grupuri. Experimentul a cuprins trei demersuri de investigație: demersul diagnostic, demersul formativ și demersul evaluativ.

În cadrul demersului investigativ, au fost utilizate următoarele **instrumente de cercetare**:

1. Metoda selectată pentru cercetarea primului grup de respondenți „copiii cu TSA” este **studiul de caz**, aplicat pe 10 subiecți, pe o perioadă îndelungată, prin colectarea sistematică și permanentă de date și observație directă. Subiecții selectați pentru cercetare sunt 10 copii diagnosticați cu TSA.
2. **Scala de evaluare a autismului infantil, Eric Schopler**, a fost aplicată pe cei 10 subiecți (copii) pentru indentificarea TSA. Scala este compusă din 15 itemi după cum urmează: relația cu oamenii; imitația (verbală și motrică); reacția afectivă adecvată sau inadecvată; utilizarea corpului; utilizarea obiectelor; adaptarea la schimbare; răspunsurile vizuale; reacția la sunete; reacții la miros, gust, durere; teama, nervozitatea; comunicarea verbală; comunicarea nonverbală; nivelul activității; nivelul și consistența funcțiilor intelectuale și impresia generală.
3. **O altă metodă utilizată în procesul cercetării noastre este „Scala de evaluare a comportamentelor autiste (ECA) III ”**. Scala permite explorarea copilului cu TSA prin prisma a șapte domenii comportamentale, și anume: izolare de tip autist, tulburări ale comunicării verbale și non-verbale, reacții bizare față de mediu, motricitate perturbată, reacții afective inadecvate, tulburări ale funcției instinctive, tulburări ale atenției, ale percepției și ale funcțiilor intelectuale.

Prezentăm în continuare **rezultatele obținute** care evidențiază sub aspect calitativ și cantitativ particularitățile social – psihologice manifestate în relațiile din triada „copil cu tulburări de spectru autist – familie – școală”, exteriorizate în atitudini și practici incluzive, fiind demonstrată însemnătatea creării și valorificării unor programe de intervenție individualizate, specifice necesităților copiilor cu TSA prin aplicarea instrumentelor de evaluare adecvate; scoaterea în evidență a deosebirilor în manifestarea atitudinilor părinților copiilor cu TSA și a celor cu copii tipici atestându-se atitudini de discriminare școlară, acte de violență fizică și verbală, excludere și segregare socială și școlară etc.

În continuare, pentru determinarea particularităților psihocomportamentale a copiilor cu TSA, am utilizat Scala de evaluare a autismului, Eric Schopler și Scala ECA. Evidențiem faptul că scalele menționate au fost aplicate subiecților, la începutul anului școlar, când unii dintre ei au pășit pentru prima dată pragul școlii. Datele obținute prin intermediul primei Scale de evaluare a autismului infantil, Eric Schopler, sunt reprezentate în figura 1.

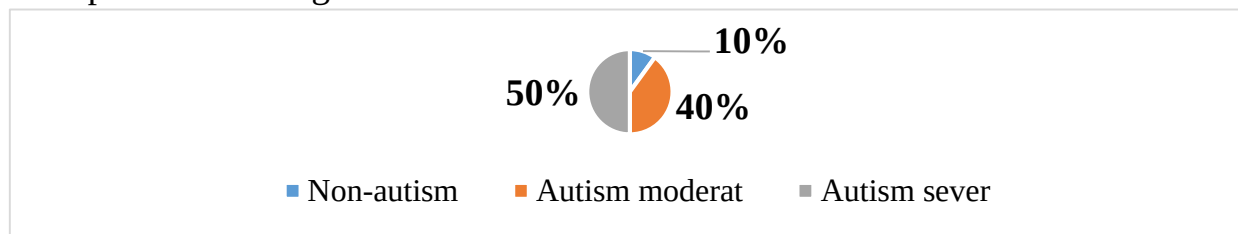

Fig. 1. Tipul de autism, determinat prin intermediul Scalei Schopler

Potrivit datelor din figura de mai sus, evidențiem că 10 % (respectiv un copil) îi este caracteristic tipul non – autism (a beneficiat de terapie ABA- curs intensiv), 40% (4 copii) au autism moderat și 50% (5 copii) sunt cu autism sever, fapt ce dovedește că aceștia au nevoie de PEI și să fie incluși mai activ în activitățile educaționale,

organizate în clasă / școala generală. Datele prezentate supra, indică faptul că copii cu TSA au nevoie de integrare, incluziune, pentru crearea programelor de intervenție individualizate.

Problematica generală determinată de TSA presupune ca fiecare specialist din sistemul educațional să fie conștient de blocajele / barierele, care pot apărea pe parcursul procesului de incluziune școlară și integrare socială. Fiecare actor educațional trebuie să fie pregătit să de-a dovadă de răbdare, creativitate și competență tuturor provocărilor pe care TSA le include. Nevoia abordării continue și logice a problemicii TSA este determinată și de faptul că incidența TSA este tot mai mare de la un an la altul [31]. Cercetările recente arată că tulburările de spectru autist pot să afecteze orice familie, indiferent de rasă, etnie sau mediu social [40]. Din perspectiva incidenței TSA, raportul pe sexe este de 4 la 1 pentru băieți, iar din perspectiva gradului de afectare, se pare că persoanele de sex feminin sunt mai profund afectate decât cele de sex masculin [24].

Pentru o vizualizare mai clară a severității TSA prezente la subiecții cercetați, putem analiza datele din figura 2.

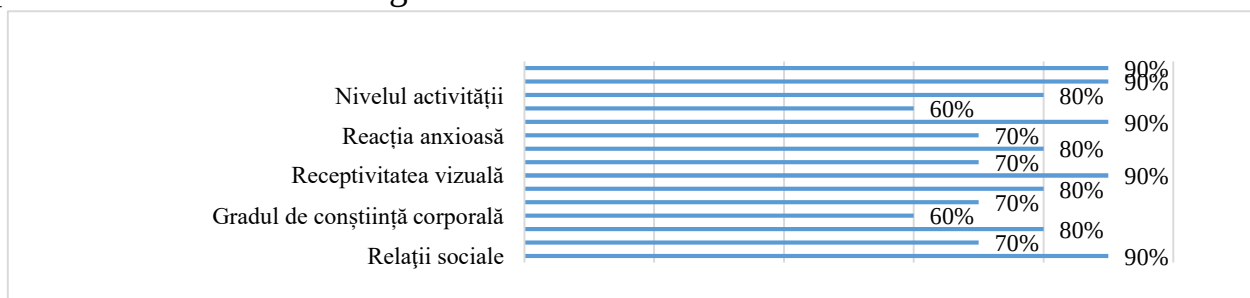

Fig. 2. Gradul de severitate a TSA

Analizând datele din figura 2, observăm că 90% sunt afectate relațiile sociale, receptivitatea vizuală, comunicarea verbală, funcționarea intelectuală și impresiile generale fapt care confirmă că acești copii se confruntă cu dificultăți în procesul de integrare în clasă și în stabilirea relațiilor sociale cu colegii și cadrele didactice. La nivel de 80% sunt afectate și adaptarea la noile schimbări din clasă/ școală, reacțiile afective cu ceilalți, răspunsul la un stimul apropiat de receptor și nivelul activității este întârziat ceea ce evidențiază că această categorie de copiii necesită o abordare individualizată din partea cadrului didactic, care urmează să adapteze mediul (clasa) în care aceștia vor fi incluși. De asemenea am constatat că 70% dintre copiii cu TSA prezintă întârzieri în imitația verbală, receptivitatea auditivă și prezintă reacții anxioase. 60% dintre copiii cu TSA cercetați manifestă dificultăți la gradul de conștiință corporală și comunicare nonverbală ceea ce confirmă că această categorie de copiii au nevoie de sprijinul CDS în procesul de integrare în clasă.

Astel, prin intermediul celei de a doua Scale, ECA III, adresată părinților și cadrelor didactice, am determinat cele șapte domenii comportamentale ale copilului cu TSA, și în special: *tulburări ale comunicării verbale și non-verbale; izolare de tip autist; reacții bizare față de mediu; reacții afective inadecvate; motricitate perturbată; tulburări ale atenției, ale percepției și ale funcțiilor intelectuale; tulburări ale funcției intestinale.*

Am propus ca această scală să fie completată de către părinți și cadre didactice, pentru a determina care sunt manifestările comportamentelor copiilor cu TSA acasă, și respectiv la școală. În histograma de mai jos, am reprezentat grafic răspunsurile oferite de părinții copiilor cu TSA și cadrele didactice investigate.

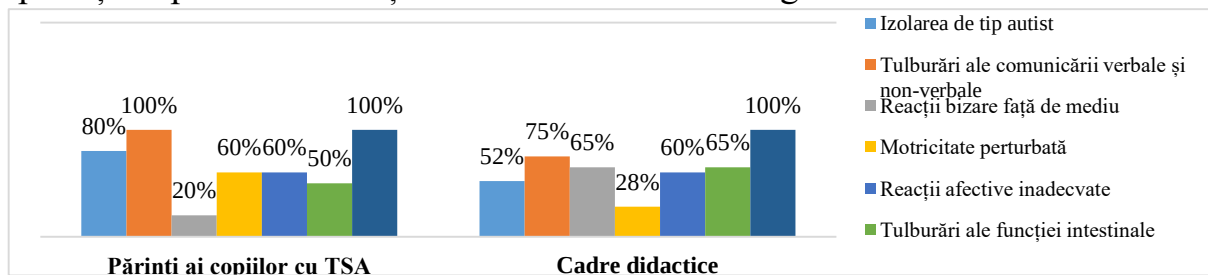

Fig. 3. Scala de evaluare a comportamentelor autiste prima testare

Analizând datele din figura 3, concluzionăm că atât părinții, cât și cadrele didactice au determinat că toți copiii cu TSA, pe care îi au în familie / clasă, prezintă trăsături ale TSA, fapt ce confirmă că acești copii, ce au fost supuși evaluării, sunt afectați de **autism sever** sau Sindrom Kanner, manifestând următoarele comportamente: *tulburări ale comunicării verbale și non-verbale, reacții bizare față de mediu, izolare de tip autist, motricitate perturbată, tulburări ale funcției instinctive și tulburări ale atenției, ale percepției și ale funcțiilor intelectuale, reacții afective inadecvate.*

Rezultatele obținute confirmă prima teză a ipotezei noastre, conform căreia putem crea programe de intervenție individualizate, specifice necesității copiilor cu TSA, dacă aplicăm instrumente de evaluare adecvate.

În prezenta cercetare ne-am propus să determinăm și ansamblul de probleme social – psihologice cu care se confruntă familia copilului cu TSA, începând cu procesul diagnosticării copilului, până la integrarea lui școlară și socială. Relevanța studiului de față pentru realitatea țării noastre este actuală în contextul necesității formării la nivel de societate a unei atitudini favorabile față de copiii cu TSA, fiind determinate, mai cu seamă, de actualitatea problemei incluziunii și adaptării sociale a acestor copii.

Metoda utilizată în procesul cercetării problemelor social – psihologice, cu care se confruntă familia copilului cu TSA, a fost ancheta socială adresată părinților (1). Dat fiind faptul că diagnosticul copiilor cu TSA, în Republica Moldova, a început să fie pus abia în anul 2012 (iar în centrele de diagnostic private, puțin mai devreme), am rugat părinții să ne indice la ce vârstă au fost diagnosticați copiii lor. Conform datelor obținute, am constatat că 6 copii din familiile ce au fost supuse cercetării, au obținut un diagnostic corect între vârsta de 3-5 ani, iar 2 - au beneficiat de un diagnostic mai timpuriu, și un singur copil a fost diagnosticat cu TSA la vârsta de 6 ani. De asemenea, în ancheta adresată părinților, am fost adresate și următoarele întrebări: „Cât de ușor v-a fost ușor să obțineți un diagnostic pentru copilul dvs.?”. Răspunsul indicat de toți părinții a fost „greu”, dat fiind faptul că în perioada anilor 2009-2010, nu se realiza „Screening-ul”, testul de depistare precoce a TSA, aplicat copiilor la vârsta de 18 luni. Abia pe parcursul anilor 2013-2014 au fost petrecut seminare instructive pentru lucrătorii din asistența medicală primară, pentru diagnosticarea timpurie a TSA. De asemenea, părinții ne-au comunicat că au putut obține un diagnostic veridic doar în

țările vecine (România, Ucraina). Tot prin intermediul anchetei propuse, unii părinți ne-au împărtășit experiența lor, legată de diagnosticarea copilului lor. În acest mod, am obținut următoarele experiențe: *Cu 9 ani în urmă, în Republica Moldova, specialiștii nu erau suficient de informați pentru a acorda un diagnostic corect copilului cu TSA. Este foarte dificil de a diagnostica corect un copil cu TSA cu vârsta până la 5 ani. „Unde am apelat, mereu ni se pune diagnostic diferit”, dat fiind faptul că cadrele medicale nu erau suficient pregătite, pentru a pune un diagnostic corect.*

O altă problemă pe care am identificat-o, se referă de la ce vârstă acești copii au beneficiat de servicii de recuperare, din partea serviciului public de sănătate, constatăm că 4 dintre copii nu au beneficiat niciodată de servicii de reabilitare/recuperare și tot 4 - au fost implicați într-un program de recuperare, având vârsta mai mare de 5 ani, iar 3 – au beneficiat de aceste servicii menționate anterior, începând cu vârsta de 3-5 ani, dar având specialiști din afara țării.

În concluzie, putem menționa că părinții, din cadrul lotului supus cercetării, s-au confruntat cu dificultăți majore atât în obținerea unui diagnostic corect al copilului lor, cât și în asigurarea cu servicii de recuperare pentru aceștia. Începând de la stabilirea și acceptarea diagnosticului, până la acomodarea psihică și, totodată, adaptarea în viața zilnică a problemelor copilului cu TSA, familia îi este alături de-a lungul dezvoltării sale. După cum am constatat și mai sus, aceste familii se confruntă cu mari dificultăți privind educarea și integrarea socială a copiilor cu TSA, alături de alte numeroase probleme administrative și de confort psihic. Părinții acestor copii caută în permanență soluții pentru a le asigura acestora o viață demnă, în acest proces de căutare a soluțiilor se mai confruntă și cu probleme generate de sistemele de sănătate, educațional și cel social.

De aceea, este de menționat, pe lângă activitatea de predare – învățare, copilul trebuie să beneficieze și de activități de formare a autonomiei personale, de cunoaștere a mediului înconjurător, activități de socializare, activități vocaționale și de orientare profesională, logopedie, kinetoterapie, ludoterapie, ergoterapie. Toate aceste intervenții ar trebui să se concretizeze, în funcție de o serie de calități fizice și psihice pe care le manifestă copilul cu TSA în: capacitatea și disponibilitatea de a comunica (în orice formă); exercitarea de comportamente ce semnifică autonomie personală; existența unor comportamente adecvate la situație; existența capacității de a se raporta corect la grup și de a comunica corect cu acesta; existența unui simț al responsabilității și autoconducerii; posibilitatea de a exercita unele ocupații sau profesii; existența unor deprinderi și abilități în domeniul cognitiv și al vehiculării informației și existența posibilității de a aprecia și de a prevedea situații viitoare.

În continuare ne-am axat pe caracteristicile relațiilor din triada „copil cu TSA – familie – școală” și efectele incluziunii educaționale asupra copilului cu TSA.

Incluziunea copiilor cu TSA în școala generală asigură dreptul egal de acces la educație proclamat în Declarația ONU a drepturilor Omului și de Convenția cu privire la persoanele cu dizabilități. Incluziunea educațională la etapa actuală este categoric asigurată de strategiile și legislația națională a Republicii Moldova, în special de Programul de dezvoltare a educației incluzive pentru anii 2011 – 2020, de Strategia Sectorială de Dezvoltare a Educației 2020 [47] și Codul Educației (2014), [16].

În vederea determinării implementării acestor politici, ne-am propus să determinăm prin intermediul anchetei sociale, ce măsuri au fost întreprinse pentru asigurarea incluziunii școlare a copiilor cu TSA în școala generală, de către manageri, cadre didactice și părinții copiilor cu TSA (2).

Capacitățile actorilor educaționali (manageri, cadre didactice, părinți ai copiilor cu TSA) cu privire la implementarea și sprijinirea incluziunii educaționale și sociale a copiilor cu TSA. Rezultatele obținute sunt reprezentate în figura 4.

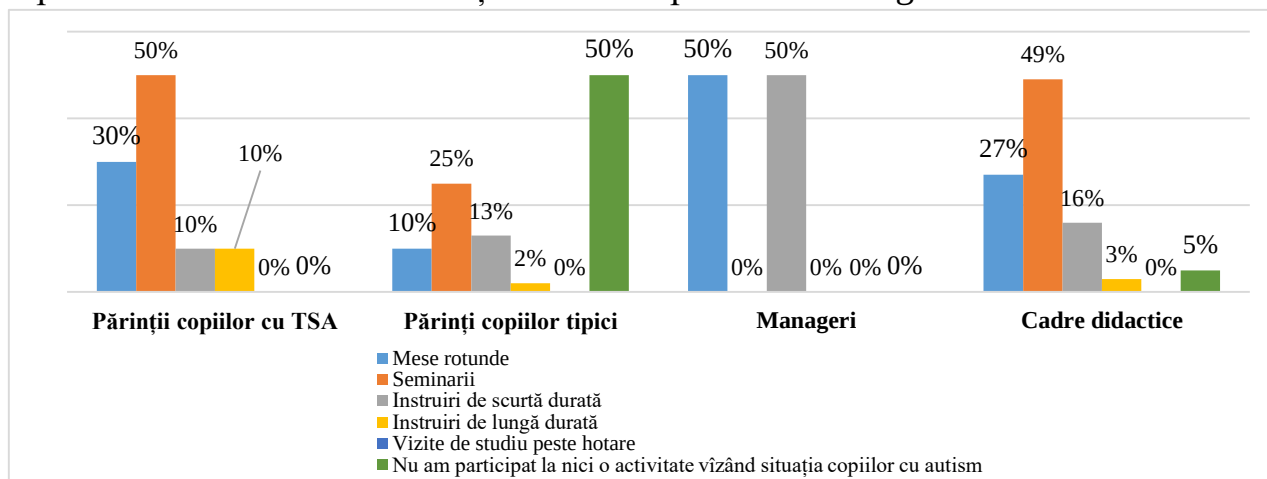

Fig.4. Formarea și / sau consolidarea capacităților în domeniul incluziunii comunitare și școlare de către părinți, cadre didactice și managerii școlari

Potrivit datelor reprezentate în figura 4., seminarele științifice și dezbaterile în proporție de 30 sunt activitățile de solidificare a cunoștințelor despre TSA, în viziunea actorilor educaționali cercetați. Astfel distingem următoarele rezultate: cadrele didactice și managerii educaționali în proporție 50% și, respectiv, 30% au participat la activități de instruire pe o perioadă mai îndelungată, unele categorii de respondenți (părinții copiilor tipici și pedagogi) nu au participat la nicio instruire în domeniul incluziunii educaționale a copiilor cu TSA. Chiar dacă majoritatea respondenților, au participat la diverse instruirii, persistă nevoia de pregătire adițională în lucrul cu copiii cu TSA și familia sa.

Cadrele didactice și managerii și-au exteriorizat părerile cu referire la câteva aspecte ce pe care este abordată educația incluzivă în școală. Conform răspunsurilor oferite de managerii școlari constatăm că 80% dintre managerii școlari susțin că predarea este individualizată, bazându-se pe particularitățile copiilor cu TSA, iar în viziunea a 90% dintre manageri afirmă că cadrele didactice sunt cooperante cu părinții copiilor cu TSA. 60% dintre managerii școlari afirmă că copiii cu TSA sunt susținuți de copiii fără CES și părinții acestor copiii participă în activitățile școlare. Doar 20 % dintr managerii educaționali susțin că frecvent sunt organizate activități de consiliere pentru familia copilului cu TSA. Potrivit răspunsurilor oferite de cadrele didactice cu privire la abordarea incluzivă a familiilor copiilor cu TSA în instituțiile de învățământ constatăm diferențe semnificative în comparație cu răspunsurile oferite de managerii școlari. Astfel 62% dintre cadrele didactice chestionate susțin că predarea este individualizată, ținând cont de particularităților copiilor cu TSA, 68% dintre cadrele didactice sunt cooperante cu părinții copiilor cu TSA, 46% dintre cadrele didactice afirmă că copiii cu TSA sunt susținuți de copiii fără CES, 40% - părinții copiilor cu

TSA participă în activități școlare și doar 27% susțin că frecvent sunt organizate activități de consiliere pentru familia copilului cu TSA. În concluzie constatăm că majoritatea dintre actorii manageriali și educaționali susțin procesul de incluziune școlară a acestei categorii de copii.

În continuare, membrii eșantionului de cercetare, au fost solicitați să-și comunice acordul/ dezacordul pentru afirmația: „Copiii cu TSA pot fi integrați într-o școală generală alături de copii tipici”.

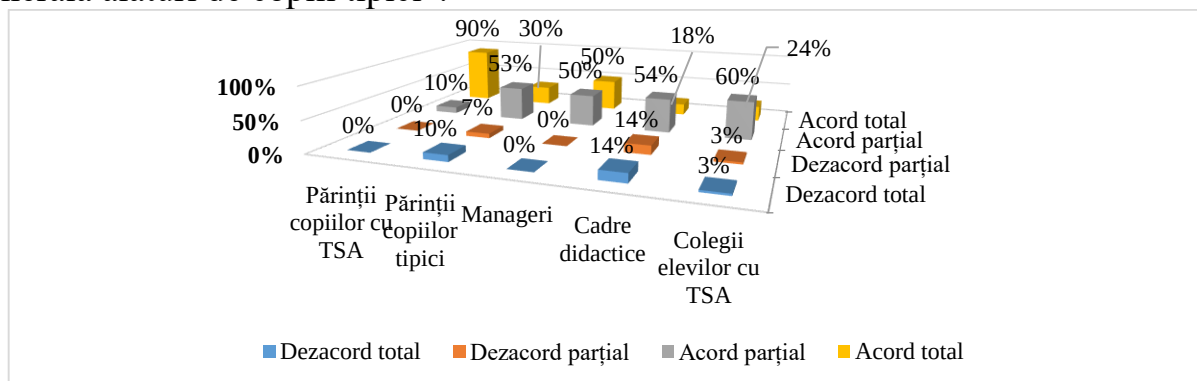

Fig. 5. Copiii cu TSA pot fi integrați într-o școală generală alături de copii tipici

Conform răspunsurilor obținute (Fig.5), atitudinea pozitivă față de integrarea școlară a copiilor cu TSA este manifestată de 50% dintre managerii școlari și 90% dintre părinții copiilor cu TSA, iar indici mai mici față de integrarea copiilor cu TSA într-o școală generală alături de copii tipici, au prezentat cadrele didactice - 24%, părinții copiilor tipici - 30% și colegii elevilor cu TSA – 24%. Acord parțial la subiectul prezentat au prezentat: 60% colegii copiilor cu TSA, 54 % - cadrele didactice, 53% - părinții copiilor tipici, 50 – managerii școlari și respectiv 10% - părinții copiilor cu TSA. Dezacord parțial și total am constatat câte 14% - cadre didactice, părinții copiilor tipici, câte 3% - colegii elevilor cu TSA.

Respondenții au evaluat potențialul copiilor cu TSA în raport cu potențialul copiilor tipici. Astfel, 90% dintre părinții copiilor cu TSA, 70% dintre manageri, 57 % dintre părinții copiilor tipici, și câte 54% dintre cadrele didactice și colegii elevilor cu TSA au demonstrat un acord parțial, comunicându-ne că copiii cu TSA au nevoie de asistență educațională pentru a obține performanțe înalte în unele domenii. Dezacord parțial a fost evidențiat de 32 % cadrele didactice, 18 % dintre părinții copiilor tipici, 13 % dintre colegii elevilor cu TSA și 10 % dintre părinții copiilor cu TSA. Dezacord total a fost identificat de 10 % dintre manageri, 7 % dintre părinții copiilor tipici, 6% dintre cadrele didactice chestionate și 3 % dintre colegii elevilor cu TSA.

Tot în același context ne-am propus să determinăm dacă copiii cu TSA afectează relațiile dintre elevi. Observăm că 60% dintre părinții copiilor cu TSA, 50 % dintre manageri, 41% dintre cadrele didactice, câte 40% dintre părinții copiilor tipici, manifestă dezacord total, afirmând că integrarea copiilor cu TSA în clasa obișnuită, îi determină pe ceilalți elevi să fie mai toleranți față de persoanele cu CES. În același context 40 % dintre manageri, câte 30% dintre părinții copiilor cu TSA și cadrele didactice, 33% dintre părinții copiilor tipici au exprimat un acord parțial, fapt care demonstrează că integrarea copiilor cu TSA în școala generală influențează relațiile dintre elevi. Câte 5% dintre cadrele didactice și părinții copiilor tipici au afirmat „acord

total” de afectare a relațiilor sociale dintre elevi în clasa incluzivă în care este integrat un elev cu TSA.

Potrivit actorilor educaționali cercetați (Fig. 6.) pentru a incluziunea educațională a copiilor cu TSA este nevoie o serie de adaptări la nivelul școlii precum: 70 % - familiarizarea cadrelor didactice cu specificul TSA, aproximativ 20% susțin - completarea funcțiilor de state cu cadre medicale, asistent personal, și cadre didactice de sprijin. Din opiniile respondenților, o necesitate deosebită este „familiarizarea cadrelor didactice cu specificul TSA și comportamentul copiilor cu TSA; implicarea copiilor cu TSA în activități extracurriculare împreună cu copiii tipici; să fie promovate aptitudinile copiilor cu TSA; simplificarea și adaptarea curriculumului școlar; să inițieze activități suplimentare în CREI de către CDS; accesul în școală pentru copiii cu TSA să fie adaptat la necesitățile lor.

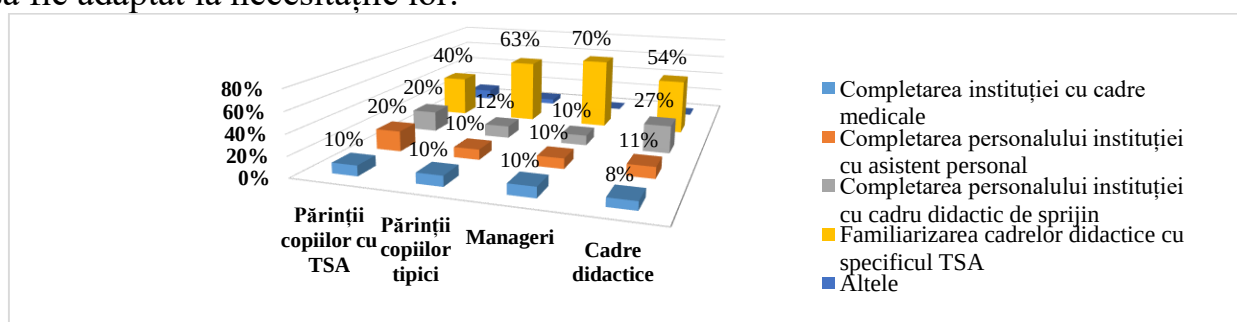

Fig. 6. Schimbările de care are nevoie școala pentru a face accesibilă incluziunea copiilor cu TSA

Constăm că un copil cu TSA poate să fie integrat cu succes dacă cadrele didactice, împreună cu tot personalul școlii crează un mediu armonios în școală. Cadrul didactic adaptează planul educațional (PEI) în funcție de nevoile fizice și psihice ale copilului cu TSA, în care programul să fie bine structurat și puternic individualizat și care să-i ofere posibilitatea de recuperare pe toate ariile de dezvoltare. Astfel, perspectiva psihologică, cea pedagogică și cea sociologică trebuie să se sprijine reciproc.

În baza rezultatelor înregistrate s-a constatat că există multe școli de masă, care refuză prezența copiilor cu TSA. Atitudinile cadrelor didactice legate de acceptarea copiilor cu TSA în școală sunt diferite iar șansele integrării școlare și sociale atât a copilului cu TSA cât și ale integrării sociale optime a familiei pot fi funcționale doar printr-un parteneriat activ între familia copilului cu TSA – școală – comunitate. Nu mai puțin însemnate sunt și informațiile care indică că copiii cu TSA se confruntă cu nesiguranța viitorului, dat fiind faptul că procesul incluziunii școlare a acestora încă nu este bine înțeles, practicat, deoarece cadrele didactice (inclusiv cele de sprijin) nu sunt informate suficient de bine pentru a ști cum să includă copilul cu TSA în clasă, dar și să adapteze procesul educațional la particularitățile acestei categorii de copii. Rezultatele studiului empiric au constituit premise în fundamentarea modelului de parteneriat educațional din triada „elev cu TSA – familie – școală”.

Modelul de investigare a parteneriatului educațional din triada „elev cu TSA – familie – școală” a pornit de la premisa existenței a trei dimensiuni fundamentale ale incluziunii educaționale a copiilor cu TSA determinate prin intermediul experimentului de constatare: una intrapersonală, definite de constructe care țin de personalitatea

copilului, mai mult sau mai puțin dispoziționale, una relațională, interpersonală, definită de relațiile conștientizate, receptate / percepute și angajate ale copilului în mediul școlar și cel familial, și reacția mediului social cu privire la integrarea socio-educatională a copilului cu TSA.

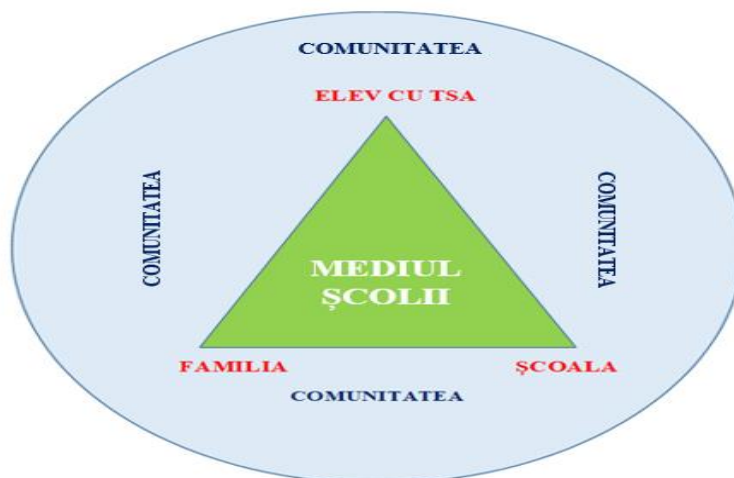

Fig. 7. Modelul parteneriatului educațional din triada „elev cu TSA – familie – școală”

Modelul de parteneriat educațional din triada „elev cu TSA - familie – școală” valorizează modalitățile care promovează comprehensiunea conceptului de familie și a relațiilor sociale cu școala ce lansează o cultură incluzivă vastă. Acesta susține și încurajează participarea tuturor părților implicate în acest proces. Această silință, este dependentă, de modul în care procesele școlare și cele locale sunt planificate, evaluate și valorificate. Demersurile de succes sunt garantate doar de crearea unor grupuri de promovare care să adune: elevii cu TSA, familia, școala și membrii comunității active. Pentru a avea succes, actorii educaționali și sociale se vor asocia în vederea stabilirii cerințelor speciale ale copiilor și identificării resurselor (școlare, familiale, comunitare) disponibile și adecvate pentru acostarea nevoilor evaluate.

Ariile de colaborare cele mai fundamentale ale modelului dat sunt: *identificarea necesității elevilor cu TSA și a familiilor prin evaluarea multidisciplinară; crearea și consolidarea serviciilor de suport educațional și a serviciilor sociale pentru copii și familie; proiectarea și asigurarea furnizării celor mai adecvate forme de suport; schimbul de date și informații; asigurarea durabilității proceselor*. Conform modelului de parteneriat propus, nevoile elevilor cu TSA, trebuie analizate la fiecare etapă de intervenție, din perspectivă educațională și socială în scopul îndeplinirii nevoilor constatate trebuie incluși specialiști din mai multe domenii. Astfel, constatăm, că pentru extinderea și promovarea incluziunii educaționale, parteneriatul educațional și cel social au un rol primordial în asigurarea calității și durabilității proceselor educaționale și cele comunitare.

Capitolul 3. **Metodologia optimizării relațiilor social-psihologice din triada „Copil cu tulburări de spectru autist - familie - școală”** prezintă design-ul formativ al programul de intervenție psihologică realizat în vederea optimizării relațiilor social-psihologice din triada „copil cu TSA – familie – școală”. La elaborarea programului formativ, ne-am condus de indicațiile metodice cu privire la organizarea și desfășurarea

training-urilor psihologice [45]. Astfel, tematicile training-urilor au fost structurate în câte 5 ședințe (6 ore), desfășurate în perioada 2 noiembrie 2017 - 21 decembrie 2017.

Actualitatea programului de intervenție asupra optimizării relațiilor din triada „copil cu TSA – familie – școală” rămâne a fi actual, datorită faptului că incluziunea copiilor cu TSA este un proces continuu și provocator pentru toți actorii educaționali implicați în acest proces. Provocarea cea care rămâne a fi este faptul că niciodată nu vom putea afirma că avem un proces educațional incluziv definitiv. În acest context incluziunea copiilor cu tulburări din spectrul autist este o dovadă elocventă [44, p.7].

În cadrul demersului formativ, am avut drept ipoteze: reevaluarea trăsăturilor psihologice ale copiilor cu TSA, incluși în cercetare, vor determina impactul incluziunii copiilor cu TSA în școala de masă; și implementarea programului formativ, care va contribui la dezvoltarea atitudinii pozitive și/sau diminuare a nivelului de segregare a copiilor cu TSA, implicând: formarea abilităților de recunoaștere și înțelegere a particularităților social – psihologice a copiilor cu TSA în vederea incluziunii școlare acestora în școala generală. Pentru verificarea ipotezelor, a fost desfășurat experimentul formativ, la care au participat 10 elevi cu TSA, 30 de părinți și 20 cadre didactice care au în clasă incluși cel puțin un copil cu TSA.

Domeniul ce vizează incluziunea socială și școlară a persoanelor cu TSA s-a dezvoltat vertiginos în ultimii ani. Au apărut abordări teoretice noi, la fel și practici ce vin să le îmbogățească, din care cauză unele informații necesită noi explicații. În prezent, există o serie de termeni, care descriu și explică abaterea în dezvoltarea umană. Căutarea unei definiții unitare, complexe și care, în același timp, să nu stigmatizeze, constituie ținta preocupărilor din ultimii ani.

Aceste aspecte ale relațiilor din triada „copil cu TSA – familie – școală” determină eficiența adaptării și integrării lui școlare și sociale. În prezenta cercetare, ne propunem să determinăm complexitatea relației dintre atitudinile părinților și a cadrelor didactice, manifestate în raport cu acest copil și dezvoltarea personalității lui. Relevanța studiului de față pentru realitatea țării noastre este actuală, în contextul necesității formării, la nivel de societate, a unei atitudini favorabile față de copiii cu TSA, fiind determinate, mai cu seamă, de actualitatea problemei incluziunii și adaptării sociale a acestor copii.

Ținând cont de faptul că elevii au beneficiat de programe individualizate pe parcursul anului școlar și s-a lucrat împreună cu CDS și asistenți personali, pe parcursul vacanțelor acești copiii au beneficiat doar de recomandări, din partea specialiștilor, pentru copii și părinți, dar, cu părere de rău nu toți părinții au avut o implicare activă și continuitate în cele efectuate de specialiști, fapt care a condus la scăderea indicilor, pierderea abilităților formate la copii pe parcursul anului școlar. În majoritatea cazurilor, după venirea din vacanța de vară, la copii se observa o diminuare în abilitățile achiziționate pe parcursul anului de studii (abilitățile diferă de la caz la caz).

În urma reaplicării Scalei de evaluare a autismului infantil Schopler, s-a ținut cont ca observatorul să examineze copilul cu TSA, în timpul este implicat într-un exercițiu, unde trebuie să manifeste comportamente diferite și acte de socializare cu o altă persoană. După relizarea sarcinii, s-a evaluat modul, în care copilul a realizat toți itemii scalei.

Prin intermediul testului „T”, am comparat nivelele din cadrul scalei Schopler, test-retest. Analizând datele din figura 8, având în vedere că copiii au fost implicați activ în activitățile școlare, aceștia au înregistrat mari progrese la nivel de comportamente în public, cât și în grupuri mai mici, s-au diminuat crizele pe care aceștia le aveau când era necesară interacțiunea socială, copiii au devenit mult mai calmi când aveau de rezolvat sarcini, pe care le propuneau cadrele didactice de sprijin și nu numai.

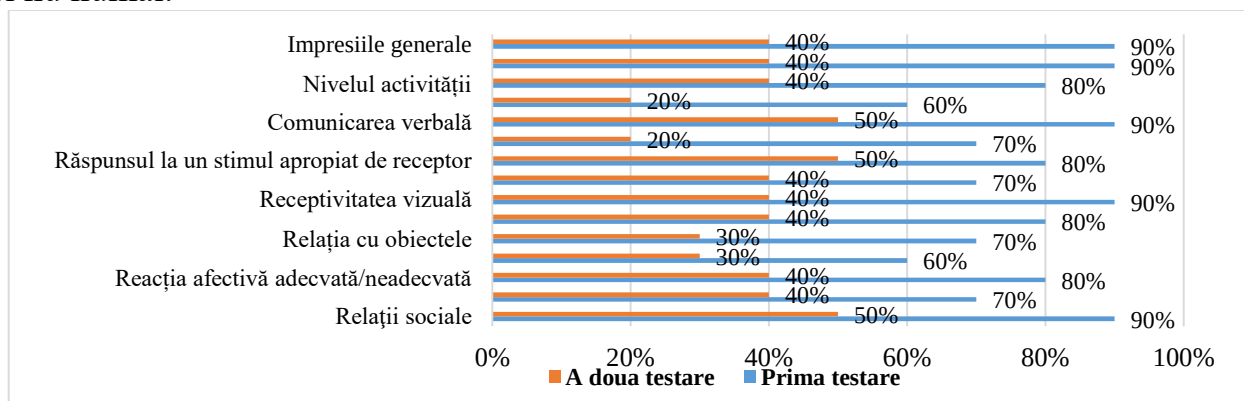

Fig.8. Rezultatele comparative ale Scalei de evaluare a TSA, Eric Schopler, test-retest

Concluzionăm că, în urma retestării, s-au înregistrat rezultate remarcabile în mai multe domenii de activitate precum: imitație, utilizarea obiectelor, răspunsuri auditive și vizuale, utilizarea corpului și răspunsuri emoționale, rata scăderii fiind mai mare de 40%. De asemenea, s-a înregistrat o scădere și la domeniul relații sociale, cu circa 40%.

Tot prin intermediul testului „T”, am comparat domeniile Scalei ECA III (completate de părinți). Rezultatele obținute sunt reprezentate în tabelul 3 și figura 9. Comparând domeniile scalei ECA, completate de părinți, constatăm următoarele rezultate statistice:

Tabelul 3. Rezultatele testul „T” Perechi . Scala ECA III, Părinți (test-retest)

Paired Samples Test									
		Diferențele perechi							
					0,5% Intervalul de fidelitate a diferențelor				
		Media	Abaterea standart	Abaterea medie standart	Limita de jos a intervalului	Limita de sus a intervalului			
Perechi 1	Izolare de tip autist – izolare de tip autis II	,60000	,51640	,16330	,23059	,96941	3,674	9	,005
Perechi 2	Tulburări ale comunicării verbale și nonverbale – tulburări ale comunicării verbale și nonverbale II	,50000	,52705	,16667	,12297	,87703	3,000	9	,015
Perechi 3	Reacții bizare față de mediu – reacții bizare față de mediu II	,20000	,42164	,13333	-,10162	,50162	1,500	9	,168
Perechi 4	Motricitate perturbată – motricitate perturbată II	,40000	,51640	,16330	,03059	,76941	2,449	9	,037
Perechi 5	Reacții afective inadecvate – reacții afective inadecvate II	,50000	,52705	,16667	,12297	,87703	3,000	9	,015
Perechi 6	Tulburări ale funcției intestinale – tulburări ale funcției intestinale II	,40000	,51640	,16330	,03059	,76941	2,449	9	,037
Perechi 7	Tulburări ale atenției – tulburări ale atenției II	,60000	,51640	,16330	,23059	,96941	3,674	9	,005

Există diferențe statistic semnificative, între etapele test+retest, la nivelul domeniilor: *izolare de tip autist; tulburări ale comunicării verbale și nonverbale; motricitate perturbată; tulburări ale funcției intestinale; reacții afective inadecvate și tulburări ale atenției.*

Nu există diferențe statistic semnificative în cazul domeniului „*Reacții bizare față de mediu*”. Aceste rezultate sunt mai vizibile și în figura 9.

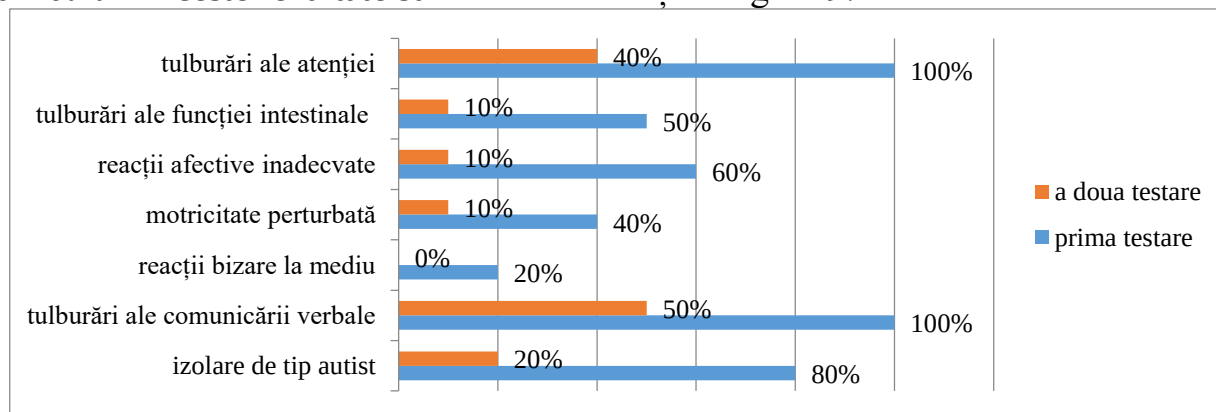

Fig.9. Analiza comparativă a datelor conform testului - Scala de evaluare a comportamentelor autiste ECA III (Părinți)

Potrivit datelor din figura 9, constăm că procesul de incluziune contribuie la îmbunătățirea comportamentelor autiste a copiilor cu TSA. Comparând rezultatele testării și retestării sunt evidențiate progrese în dezvoltarea comunicării verbale (50%), tulburările atenției sunt diminuate (40%). Socializarea cu colegiilor au contribuit la reducerea nivelului de izolare de tip autist 20% și a reacțiilor afective inadecvate (10%). La fel sunt îmbunătățiri și la nivelul motricității și treptat dispar și reacțiile bizare la mediu. După cum observăm, a avea acces real la educație este vital pentru elevii cu TSA dacă luăm în considerare cel puțin două aspecte: valorizarea ca ființă umană și integrarea școlară ca formă efectivă de integrare socială.

În continuare, prezentăm analiza comparativă a datelor, conform testului - Scala de evaluare a comportamentelor autiste ECA III (cadre didactice), Figura 10 și Tabelul 4.

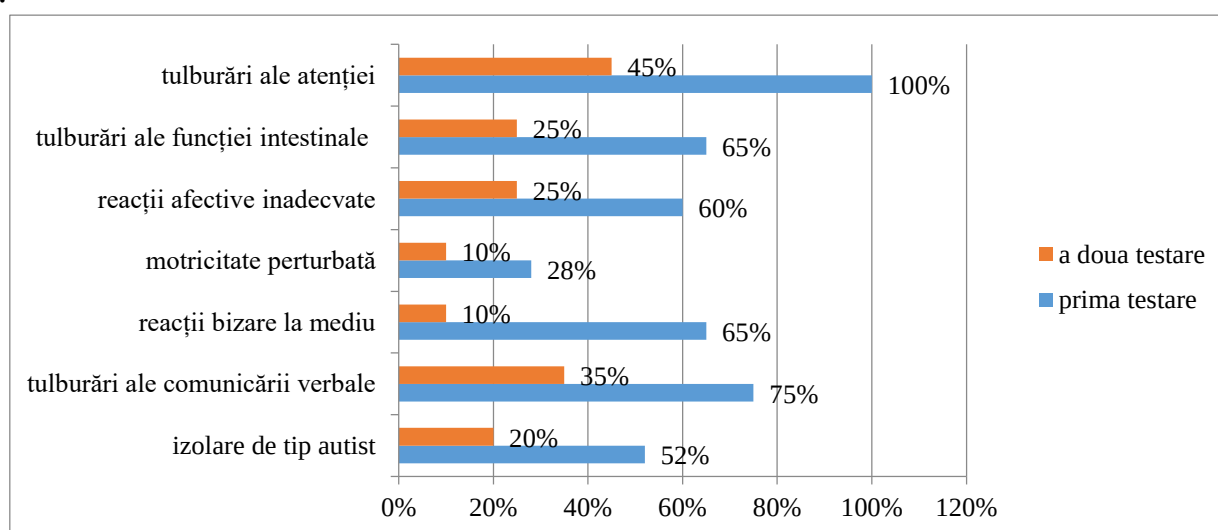

Fig.10. Analiza comparativă a datelor conform testului - Scala de evaluare a comportamentelor autiste ECA III (Cadre didactice)

Tabelul 4. Rezultatele testul „T” Perechi . Scala ECA III, Cadre didactice (test-retest)

Paired Samples Test									
		Diferențele perechi					t	df	Pragul de semnificație
					0,5% Intervalul de fidelitate a diferențelor				
		Media	Abaterea standart	Abaterea medie standart	Limita de jos a intervalului	Media			
Perechi 1	Izolare de tip autist – izolare de tip autist II	,32432	,52989	,08711	,14765	,50100	3,723	36	,001
Perechi 2	Tulburări ale comunicării verbale și nonverbale – tulburări ale comunicării verbale și nonverbale II	,37838	,49167	,08083	,21445	,54231	4,681	36	,000
Perechi 3	Reacții bizare față de mediu – reacții bizare față de mediu II	,54054	,50523	,08306	,37209	,70899	6,508	36	,000
Perechi 4	Motricitate perturbată – motricitate perturbată II	,16216	,44181	,07263	,01486	,30947	2,233	36	,032
Perechi 5	Reacții afective inadecvate – reacții afective inadecvate II	,35135	,48398	,07957	,18999	,51272	4,416	36	,000
Perechi 6	Tulburări ale funcției intestinale – tulburări ale funcției intestinale II	,40541	,49774	,08183	,23945	,57136	4,954	36	,000
Perechi 7	Tulburări ale atenției – tulburări ale atenției II	,56757	,50225	,08257	,40011	,73503	6,874	36	,000

Comparând domeniile scalei ECA, completate de cadrele didactice, constatăm următoarele rezultate statistice. Există diferențe, statistic semnificative, între etapele test+retest, la nivelul tuturor domeniilor din scala prezentată. Observăm că cadrele didactice au constatat că elevii cu TSA, în procesul de incluziune școlară au obținut rezultate pozitive în toate domeniile evaluate. Tulburări ale atenției s-au diminuat – 45%, ceea ce le permite copiilor să se concentreze și să participe activ în cadrul lecției, alături de copiii tipici. S-au înregistrat progrese și la nivelul comunicării verbale și nonverbale, 35% din copiii cu TSA m-au prezentat tulburări ale comunicării în comparație cu rezultatele de la prima testare când 75% manifestau aceste tulburări. Odată cu incluziunea școlară și participarea activă alături de semenii la toate activitățile din școală (inclusiv servirea mesei la cantinele școlare și tulburări ale funcției intestinale au prezentat o descreștere - 25%. La fel cum evidențiat și părinții (fig.10), integrarea socială în grupul școlar, a lăsat o amprentă pozitivă și asupra diminuării reacțiilor afective inadecvate (25%), a izolării de tip autist (20%) și a reacțiilor bizare față de mediu (10%). În același context, s-au înregistrat progrese și la domeniul motricității fine (10%), fiind îmbunătățită capacitatea de coordonare și precizie a mișcărilor care dezvoltă cele trei planuri: afectiv, cognitiv și limbaj. De asemenea, din punct de vedere cerebral, dezvoltarea motricității fine are un impact deosebit de important asupra dezvoltării creierului, mâinile ocupând o porțiune mare pe scoarța cerebrală, fiind în legătură directă cu dezvoltarea vorbirii (a pronunției și a limbajului) și a gândirii. Atunci când controlul motric este deficitar (așa cum a fost determinat la prima testare (28%), apar diferențe în modul în care copilul percepe și procesează informațiile din mediu.

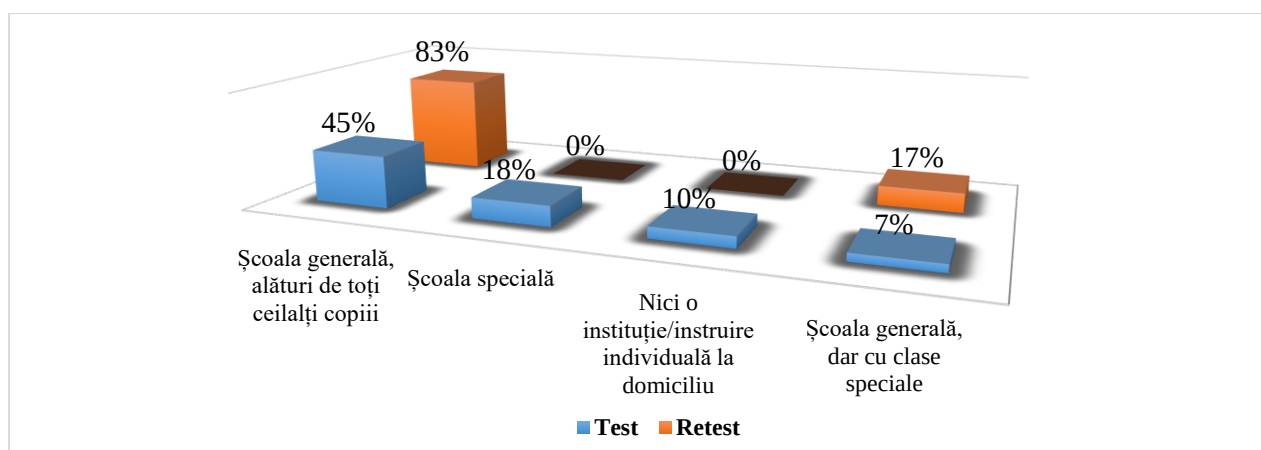

Fig. 11. Percepțiile cadrelor didactice față de incluziunea copiilor cu TSA în școală (etapa test / retest)

Potrivit datelor din figura de mai sus, observăm că percepțiile cadrelor didactice față de incluziunea școlară a copiilor cu TSA în școala generală, s-au schimbat semnificativ, dacă în cadrul primei etape, doar 45% din respondenți au indicat că aceștia ar trebui să învețe în școlile generale, în urma celei de-a doua etape, constatăm o creștere semnificativă (83%). De asemenea, observăm că profesorii (100%) nu mai prezintă atitudini de segregare a acestei categorii de copii, acest fapt este confirmat și prin răspunsurile oferite la subiectul „Atitudinea privind integrarea copiilor cu TSA în școala generală” (fig. 12).

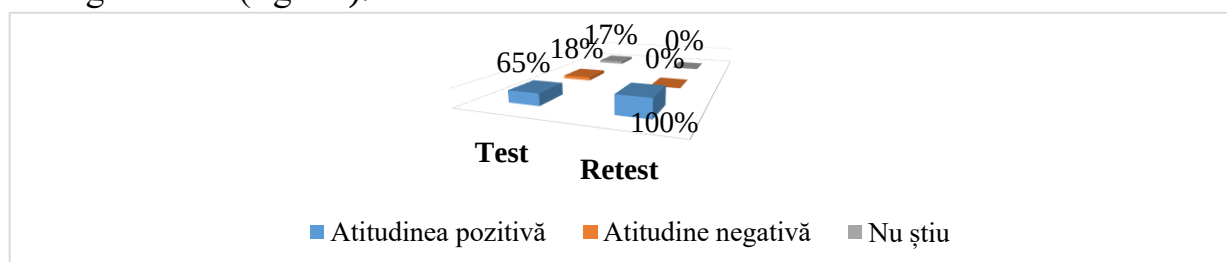

Fig. 12. Atitudinea părinților privind integrarea copiilor cu TSA în școala generală (etapa test / retest)

Tot în acest context, ne-am propus, în final, să determinăm ce atitudine manifestă cadrele didactice în legătură cu această categorie de elevi în procesul de învățământ. Rezultatele obținute le-am reprezentat grafic în figura 13.

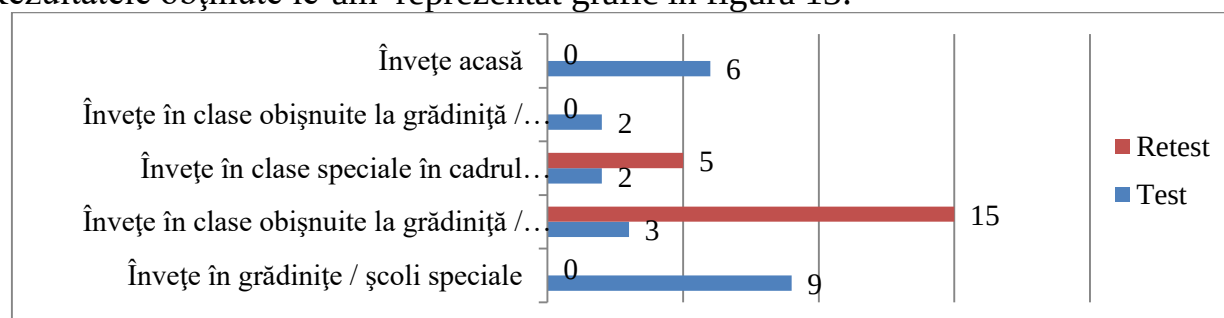

Fig.13. Atitudinea manifestă cadrele didactice față de incluziunea copiilor cu TSA în școală, în etapa test/retest

Întepretând datele reprezentate în figura 13, etapa de testare, observăm că 9 dintre cadre didactice nu sunt de acord cu incluziunea copiilor cu TSA în învățământul de masă și aceștia au indicat că această categorie de copii ar trebui să învețe în școli speciale, 6 - au menționat că acești copii trebuie să învețe acasă, 3 dintre respondenți

au indicat că ei ar trebui să învețe în clase obișnuite la școală, asistați de un terapeut, alături de ceilalți copii, 2- au indicat că copiii cu TSA trebuie să învețe în clase speciale, din cadrul școlilor de masă și 2 cadre didactice spun că acești copii pot să învețe în clase obișnuite, alături de ceilalți copii, fără asistența unui terapeut. Implementarea programului de intervenție psihologică prin implementarea demersului formativ în vederea optimizării relațiilor social-psihologice din triada „copil cu TSA – familie – școală” a contribuit la eficientizarea schimbării de atitudine, astfel 15 cadre didactice au indicat că copiii cu TSA ar trebui să învețe în clase obișnuite la școală, alături de ceilalți copii fiind asistați de un CDS sau terapeut. Alte 5 cadre didactice evidențiază că această categorie de copii ar trebui să învețe în clase speciale din cadrul școlilor de masă.

O altă întrebare, care a fost adresată cadrelor didactice, care în cadrul experimentului de constatare, manifestau o atitudine negativă față de incluziunea copiilor cu TSA în învățământul de masă, *Care este principalul motiv pe care îl aveți în vedere atunci când nu sunteți de acord cu această incluziune?* Datele sunt reprezentate grafic în figura 14.

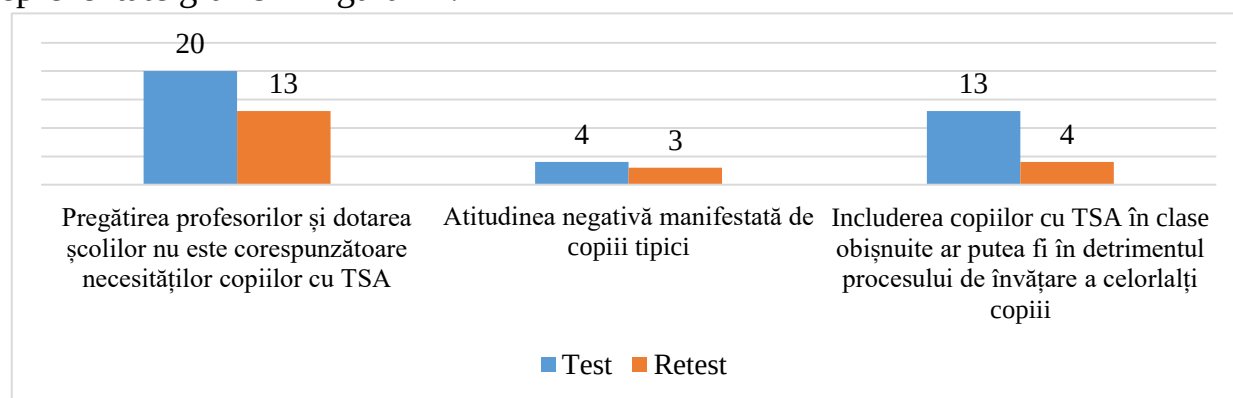

Fig.14. Motivele neacceptării incluziunii copiilor cu TSA în învățământul de masă etapa test / retest

În cadrul etapelor test+retest, 13 dintre cadrele didactice evidențiază că lipsa de pregătire a cadrelor didactice, lipsa unui curriculum special și dotarea necorespunzătoare a școlilor sunt principalele motive invocate de cei care consideră că copiii cu TSA nu trebuie să fie integrați în învățământul de masă - aceste motive sunt menționate în proporția cea mai mare de către respondenți. În etapa de retest 4 cadre didactice menționează că incluziunea copiilor cu TSA în învățământul de masă ar fi în detrimentul procesului de învățare a celorlalți copii și doar 3 cadre didactice spun că copiii tipici vor fi influențați de atitudinea negativă a copiilor cu TSA.

Abordând problematica incluziunii educaționale a copiilor cu TSA, provocările pe care le au unele cadre didactice implicate sunt uneori mai mari decât cele care oricum există din cauza faptului că se lucrează în echipă cu cadrul didactic de sprijin sau cu alți specialiști[44].

Generalizând evidențiem că, în capitolul 3 sunt aduse argumente privind elaborarea programului de intervenție și analizate etapele în elaborarea și realizarea programului prin: examinarea și compararea rezultatelor obținute de către participanții la experimentul formativ în elementele constitutive ale direcțiilor de optimizare a relațiilor social-psihologice din triada indicată mai sus constatându-se progrese în

implicarea copiilor cu TSA în cadrul activităților școlare, a celor de joc, cât și în cadrul activităților care se refereau la achiziția cunoștințelor pe diversele domenii; au fost generalizate reflecții cu privire la schimbările eficiente produse la nivel de comportamente ale copiilor în public, cât și în grupuri mici și la diminuarea evidentă a crizele pe care aceștia le aveau când era necesară interacțiunea socială (începând de la colegii de clasă). Analiza calitativă a rezultatelor privind optimizarea relațiilor social-psiologice au marcat reducerea statistic semnificativă a nivelului de segregare față de acceptarea/incluziunea elevului cu TSA în școala cu program general și a înregistrat o creștere a atitudinii pozitive față de incluziunea educațională a copiilor cu TSA, apreciind cele mai bune calități ale acestei categorii de copii.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Analiza teoretică și rezultatele obținute în studiul experimental și cel formativ au permis formularea următoarelor concluzii generale:

1. Argumentarea teoretico-aplicativă a particularităților social-psiologice în triada „copil cu tulburări de spectru autist – familie – școală” relevă că acestea fac parte din categoria tulburărilor complexe, care se manifestă prin următoarele caracteristici: dificultăți în interacțiunea socială, dereglări ale comunicării verbale sau nonverbale, și comportamente. Argumentarea științifică a demonstrat că implementarea modalităților terapeutice sunt decisive la recuperarea și incluziunea educațională a copiilor cu tulburări de spectru autist și arată cum pot fi depășite dificultățile de învățare, tulburările de comportament ale copilului; cum pot fi acordate servicii sociale specializate, de către personalul de specialitate. Direcțiilor de eficientizare a relațiilor social – psiologice din triada „copil cu TSA – familie – școală” scot în evidență cei trei piloni care trebuie să se afle într-o relație de interdependență care – și pot aduce contribuția la optimizarea considerabilă a incluziunii educaționale și sociale a copiilor.

2. Rezultatelor experimentului de constatare ne-au permis să stabilim că în relațiile din triada „copil cu TSA – familie – școală”, există tendințe de segregare a elevilor cu TSA din partea părinților, dar și a cadrelor didactice din cauza că elevii cu TSA nu sunt pregătiți să se poată integra, drept rezultat se confruntă cu bariere în colaborarea cu colegii și alți actori educaționali. Integrarea școlară și socială atât a copilului cu TSA cât și a integrării sociale optime a familiei pot fi funcționale doar printr-un parteneriat activ între familia copilului cu TSA – școală – comunitate

3. Existența în unele instituții de învățământ a unor relații foarte bune între cadrele didactice, părinți, copii cu TSA și cadrul didactic de sprijin se datorează faptului că în instituții domnește un climat de încredere, disponibilitate de a înțelege și de a învăța împreună, elemente ce reprezintă, de fapt, una dintre cele mai importante premise pentru succesul integrării copiilor cu TSA în învățământul de masă, pentru dezvoltarea psiho - intelectuală și progresul lor școlar.

4. Implementarea programului de intervenție psihologică prin implementarea demersului formativ în vederea optimizării relațiilor social – psiologice din triada „copil cu TSA – familie – școală” a contribuit la eficientizarea schimbării de atitudine a cadrelor didactice privind incluziunea copiilor cu TSA în școală, au fost înregistrate

progrese în participarea copiilor cu TSA în cadrul activităților din școală, sau înregistrat scăderi considerabile la tulburările de atenție, la reacțiile afective inadecvate, s-a diminuat izolarea de tip autist și tulburări ale funcțiilor intestinale etc., aceste rezultate fiind confirmate și prin testul de comparare a perechilor „Testul T”.

5. Analiza rezultatelor la retestare, a demonstrat că copiii cu TSA au consemnat progrese la nivel de comportamente în public, dar și în grupuri mai mici, s-au diminuat crizele pe care aceștia le aveau când era necesară interacțiunea socială (începând de la colegii de clasă), copiii devenind mult mai calmi. Determinarea particularităților comportamentale a copiilor cu TSA au fost fixate prin intermediul aplicării scalelor de evaluare a comportamentelor autiste (Scala ECA III, Scala de Evaluare a autismului infantil, Eric Schopler).

Cercetarea particularităților social – psihologice în triada „ copil cu tulburări de spectru autist – familie – școală” și implicarea unor modalități de optimizare a acestora a contribuit la **soluționarea problemei științifice** care rezidă în fundamenta principiilor de organizare a parteneriatului eficient în triada „ copil cu TSA – familie – școală”, în vederea optimizării incluziunii educaționale și sociale, dar și în identificarea mecanismelor psihologice și educaționale de reglare/diminuare a dificultăților cu care se confruntă - copilul, familia, școala creând în așa fel noi oportunități de obținere a unor rezultate mai înalte la optimizarea relațiilor social – psihologice.

Rezultatele cercetării au confirmat ipotezele înaintate în așa mod oferind însemnătate teoretică și practică lucrării.

Cercetarea realizată de noi nu cuprinde toate aspectele subiectului cercetat. Este evident că există necesitatea investigării în continuare a acestui domeniu. Ea deschide noi orientări și provoacă noi probleme privind studierea particularităților social – psihologice în triada „ copil cu tulburări de spectru autist – familie – școală”.

Cercetarea realizată constituie o premisă importantă pentru elaborarea **următoarelor recomandări practice** care se adresează actorilor educaționali responsabili de procesul incluziunii școlare (familia, CMI, CDS, echipa PEI, SAP, CRAP etc.), cadre didactice, manageri educaționali, APL), adulți, etc.

1. Pentru a susține cunoașterea particularităților social – psihologice în triada „ copil cu tulburări de spectru autist – familie – școală” și implicarea unor modalități de optimizare a acestora este necesară revizuirea politicilor existente în vederea unei mai buni incluziuni educaționale și sociale a copiilor cu TSA, conlucrarea cu diverse ONG-uri, care activează în acest domeniu, informarea actorilor educaționali cu privire la problematica TSA.
2. Elaborarea instrumentelor de lucru cu copiii ce manifestă TSA și implementarea programului de optimizare a relațiilor în triada „copil cu TSA – familie – școală ” pentru incluziunea educațională eficientă, oferirea serviciilor de suport copiilor cu TSA solicită sensibilizarea sistemică a comunității în acceptarea diversității. Este oportună eficacitatea pregătirii profesionale continue a cadrelor didactice, inclusiv CDS în lucrul cu copiii care manifestă TSA. În mediul în care se află copilul cu TSA (acasă / școală) se va crea un climat armonios și prielnic caracterizat prin încurajare, bunăvoință, echitate, încredere, cooperare constructivă.

3. Eficientizarea relațiilor din triada „copil cu tulburări de spectru autist – familie – școală” poate avea loc prin includerea în activitățile didactice din instituțiile de profil, a celor de la cursurile de formare continuă, elaborarea unui ghid metodologic în vederea recuperării copiilor cu TSA.
4. Conștientizarea de către organele de resort a necesității elaborării și implementării unui mecanism de motivare și stimulare a cadrelor didactice care promovează și implementează incluziunea educațională a copiilor cu TSA, sprijinirea familiilor care au copii cu TSA vor contribui esențial la integrarea cu succes a copiilor în învățământul de masă din țară.

BIBLIOGRAFIE

1. *American Psychiatric Association. Manual de Diagnostic și Statistică a Tulburărilor Mentale*, a 4-a ediție revizuită. București: Asociația Psihiatrilor Liberi din România. 2003, 943 p. ISBN 973-98121-0-4.
2. ANDRIEȘ, V., CARA, A., GLOBU, N., BACIU, S., STENCHIE, M., ORÎNDAȘ, L. *Promovarea parteneriatelor școală – familie – comunitate în procesul educațional. Ghid metodologic*. Chișinău : 2019, 86 p. ISBN 978-9975-48-154-0.
3. BARBER, C. *Autismul și sindromul Asperger: ghid pentru asistenți medicali*. București: Editura ALL, 2013, 33 p. ISBN 978-606-587-059-8.
4. BĂRAN-PESCARU, A. *Familia azi: o perspectivă sociopedagogică*. București: Aramis Print, 2004, 175 p. ISBN : 9736790428.
5. BĂRAN – PESCARU, A. *Parteneriat în educație: familie – școală - comunitate*. București: Editura Aramis Print, 2004, 79 p. ISBN: 9736790967.
6. BOLBOCEANU, A., BUCUN, N., RUSNAC, V., CUCER, A., FURDUI, E., PALADI, O., ș.a. *Perspectiva psihosocială de asigurare a calității educației în Republica Moldova*. În: Univers Pedagogic. Teoria educației: inovație și modernizare , Numărul (1) 2011. ISSN 1811-5470.
7. BOLBOCEANU A., BUCUN N., PALADI O. *Asistența psihologică în educație: practici naționale și internaționale*. Studiu teoretico-practic. Institutul de Științe ale Educației. Chișinău: Print-Caro SRL, 119 p, 2013. ISBN 978-9975-48-062-8.
8. BONCHIȘ, E. ș. a. *Familia și rolul ei în educarea copilului*. Iași: Polirom, 2011. 419 p. ISBN: 9789734622313.
9. **BUCUN, N., VRABIE, S.** *Atitudinea cadrelor didactice față de incluziunea copiilor cu autism în școală*. În Univers Pedagogic. Nr.4(56), 2017, 120 p. ISSN 1815-7041.
10. **BUCUN, N., VRABIE, S.** *Oportunități de integrare școlară a copiilor cu autism*. În Univers Pedagogic. Nr.2(58), 2018, 120 p. ISSN 1811-5470.
11. BUCUN, N., TARNOVSCHI, A. *Atitudinea părinților față de copilul bolnav – condiție primordială în adaptarea psihosocială*. În: Optimizarea învățământului în contextul societății bazate pe cunoaștere. Materialele Conferinței științifice cu participare internațională, 2-3 noiembrie, 2012, IȘE. Chișinău: Print Caro, 2012, p. 343-345. ISBN 978-9975-56-072-6.
12. CARA, A. *Creșterea rolului părinților și comunităților în guvernarea educației*. Studii de politici educaționale. Chișinău 2017, 93 p. ISBN 978-9975-139-41-0.

13. CARA, A. *Implementarea educației incluzive în Republica Moldova*: Studiu de politici publice. Chișinău : Lexon-Prim, 2015, 60 p. ISBN 978-9975-3030-4-0.
14. CĂLINECI, M., ȚÎBU, S. *Părinții în școala mea: ghid de idei practice pentru activitatea cu părinții*. București: UNICEF, Vanemonde, 2013, 60 p. ISBN 978-973-1733-47-0.
15. CEMORTAN, S. *Necesitatea parteneriatului educațional în socializarea copiilor*. În: STUDIA UNIVERSITATIS, Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, nr.9 (49), 2011, ISSN 1857-2103 /ISSNe 2345-1025.
16. *Codul educației al Republicii Moldova*, nr. 152 din 17.07.2014. În: Monitorul Oficial al RM, nr. 319-324/634 din 24.10.2014.
17. CIOFU, C. *Interacțiunea părinți - copii*. Ediția a 2-a. București: Medicală Amaltea, 1998. 218 p. ISBN: 973-98167-9-7.
18. COLETTE, B. *Give me 5. Dă-mi o mână de ajutor. Pedagogie modernă pentru lucrul cu persoane autiste*. Iași: Editura Fides, 2004, 224 p. ISBN: 9789738930254.
19. CUCER, A. *Parteneriatul școală – familie – comunitate în contextul asigurării incluziunii și consolidării coeziunii sociale a copiilor cu CES*. În: Conferința „Cadrul didactic – promotor al politicilor educaționale”. Chișinău: 2019, ISBN: 978-9975-48-156-4.
20. CUZNEȚOV, L. *Tratat de educație pentru familie. Pedagogia familiei*. Chișinău: CEP USM, 2008, 624 p. ISBN. 978-9975-70-717-6. 3.
21. DOBRESCU, I. *ADHD și tulburarea de spectru autist la vârste mici*. În: Revista română de pediatrie – Vol. LVII, NR. 1, AN 2008, 39 p. ISSN 1454-0398 | e-ISSN 2069-6175.
22. EXKORN, SIF K. *Să înțelegem autismul*. București: Aramis, 2005, ISBN: A845
23. IONESCU, M., NEGREANU, E. *Educația în familie. Repere și practici actuale*. București: Armis, 2006, ISBN 978-973-649-393-5.
24. GHERGUȚ, A. *Psihopedagogia persoanelor cu cerințe speciale: strategii diferențiate și incluzive în educație*. Iași: Editura. Polirom, 2006, 256 p. ISBN: 973-46-0397-3.
25. Hotărârea Guvernului RM nr.732 din 16.09.2013 cu privire la Centrul Republican de Asistență Psihopedagogică și Serviciul raional / municipal de asistență psihopedagogică. În: Monitorul Oficial al RM, nr. 206-211 / 823 din 20.09.2013.
26. LEAF, R., Mc EACHIN, J. *Ghid de terapie ABA. Strategii de modificare a comportamentului copiilor autiști*. București: Editura Frontiera , vol. I, 2010, 143 p. ISBN: 9786069246412.
27. Lista tabelară a bolilor ICD-10.Volumul 1 al Clasificării internaționale și statistice a bolilor și problemelor de sănătate înrudite, revizia 10, Modificarea australiană (ICD-10-AM). Ediția a treia. Australia: 2002, 600 p. ISBN 1 86487 413 9.
28. MALCOCI L., MUNTEANU P. *Incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități*. Studiu sociologic. Chișinău: Arva Color, 2017. 60 p. ISBN 978-9975-127-51-6.
29. MALCOCI, L., CARA, A., CHISTRUGA – SINCHEVICI, I., MUNTEANU, P. *Evaluarea modelelor educației incluzive în Republica Moldova*. Studiu sociologic implementat de APSCF cu suportul CCF Moldova. 2015. 24 p. (fără ISBN).

30. MALCOCI, L., CHISTRUGA – SINCHEVICI, I. *Incluziunea elevilor cu CES în școlile din comunitate studiu sociologic implementat de APSCF cu suportul CCF Moldova*. 2015. 56 p. (fără ISBN).
31. Manual de Diagnostic și Clasificare Statistică a Tulburărilor Mintale. DSM-5. București: Callisto, 2013, 240 p. ISBN: 978-606-8043-14-2.
32. MAREȘ, G. *Studiu privind nevoile de servicii în rândul părinților copiilor și tinerilor cu autism*. Asociația Sociometrics – Grupul de Analiză Socială și Economică. București, 2015. ISBN 978 – 973 – 0 – 19173 – 8.
33. MĂȚĂUAN, A., CUCURUZ, D. *Interventia în autism - de la teorie la practică*. Ghidul complet al părintelui informat, RCILeasingRomania IFN, 2013, p.48. (fără ISBN).
34. MITASOV, T., SMELIK, I. *Elemente de intervenție în autism*. Iași: Stef, 2005. ISBN 973-85012-8-8
35. MORAR, A., POPESCU, S., STANCIU, C. *Ghid de intervenție în autismul infantil*. Cluj-Napoca: Ed. Risoprint, 2010, 259 p. ISBN: 978-973-53-0249-8.
36. MUREȘAN, C. *Autismul infantil. Structuri psihopatologice*. Terapie complexă. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană. 2004, 295 p. ISBN 973-610-275-0.
37. MURARU – CERNOMAZU, O. *Aspecte generale ale patologiei autiste*. Suceava: Editura Universității, 2005, 278 p. ISBN 9736661539.
38. MUSCĂ, A., BOTNARIUC, A., ș.a. *Parteneriatul școală – familie – comunitate*. București: Editura Universitară, 2014, 117 p. ISBN: 978-606-28-0141-0.
39. NACU A., CHIHAI J., BONORIN L., NASTAS I., REVENCO N., GARAZ G. *Tulburări de spectru autist la copil și adult Protocol clinic național PCN – 348*. Chișinău, 2019 (fără ISBN).
40. PEETERS, TH. *Autismul: Teorie și intervenție educațională*. Iași: Ed. Polirom, 2009, 320 p. ISBN: 978- 973-46-1555-1.
41. PORUMBOIU, A. *Tulburarea de spectru autist. Drumul parcurs spre normalitate*. București: Editura Sper, 2012, 124 p. ISBN: 973-8383-97-5.
42. PUIU, I. *Tulburarea de spectru autist*. Chișinău: 2014, 64 p. ISBN 978-9975-77- 215-0. 1729-8687.
43. RACU, A., POPOVICI, D., DANII, A. *Educația incluzivă – Ghid pentru cadrele didactice și manageriale*. Chișinău: F.E.P. Tipografia Centrală, 2010. 150 p. ISBN 978-9975-4367-3-1.
44. RUSNAC, V. *Incluziunea educațională a copiilor cu Tulburări din Spectrul Autist*. Chișinău: 2017, 128 p. ISBN: 978-9975-53-915-9.
45. RUSNAC, S. *Consilierea psihologică în grup. Forme și metode*. Chișinău: ULIM, 2005, 250 p. ISBN 9975-934-52-8.
46. RUSNAC, S. *Preocupări contemporane ale psihologiei sociale*. Chișinău: RVR Consulting Grup, 2007. 264 p. ISBN 978-9975-78-566-2.
47. *Strategia de dezvoltare a educației pentru anii 2014-2020 „Educația-2020”*, aprobată prin Hotărârea Guvernului nr.944 din 14 noiembrie 2014
48. VRĂȘMAȘ, E. *Intervenția socio-educatională ca sprijin pentru părinți*. București: S.C.Aramis Print S.R.L., 2008.. 256 p. ISBN: 978-973-679-531-2.

49. FLETCHER, A. C., SHAW, R. A. *Sex differences in associations between parental behaviors and characteristics and adolescent social integration*. În: Social Development, 2000, 9 (2), p. 133-148. ISSN 0961205X, 14679507.
50. GERLACH, E. K. *Autism Treatment Guide*. 3rd Edition. Arlington, Texas: Horizons inc. 2003. 150 p. ISBN 1 885477996.
51. MITTLER, P. *Working Towards Inclusive Education: Social Contexts*. New York: David Fulton. 2000. 270 p. ISBN : 1 85346 698 0.
52. RIESER R. *Implementing Inclusive Education: A Commonwealth Guide to Implementing Article 24 of the UN Convention on the Rights of Person with Disabilities*. London: Kingdom, 2012. ISBN 978 – 1 – 84929 – 073 – 9, ISBN 978 – 1 – 84859 – 127 – 1.
53. АЛЕХИНА, С.В. *Обучение детей с расстройствами аутистического спектра. Методические рекомендации для педагогов и специалистов сопровождения основной школы*. М.: МГППУ, 2012, 80 с. ISBN 978-5-94051-114-4
54. ВОРОНЦОВА, М. *Профилактика и преодоление профессиональной деформации специалистов социальной работы*. Учебно-методическое пособие. Таганрог: Ид-ль А. Ступин, 2013. 272 с, ISBN 978-5-91241-248-6.
55. ЗАХАРЕНКО, А.С., РОКИЦКАЯ, Ю.А., ШЕПЕЛЬ, Т.А., ГАГИНА, И.П., ПЛАТОНОВА, А.В., ПОЛЯКОВА, Г.С, ТРЯСКИНА, И.П., ШКИЛОНЦЕВА, О.В. *Образование и социализация детей с расстройствами аутистического спектра в условиях школы-интерната для обучающихся с ограниченными возможностями здоровья*. Методическое пособие. Челябинск, 2016, 147 с. ISBN 978-5-91283-689-3.
56. МАНЕЛИС, Н.Г., ВОЛГИНА, Н.Н., НИКИТИНА, Ю.В., ПАНЦЫРЬ, С.Н., ФЕРРОИ, Л.М. *Организация работы с родителями детей с расстройствами аутистического спектра*. Методическое пособие. ФРЦ ФГБОУ ВО МГППУ, 2017. 94 с. ISBN 978-5-94051-164-9.

LISTA PUBLICAȚIILOR AUTORULUI LA TEMA TEZEI

1. BUCUN, N., VRABIE, S. *Atitudinea cadrelor didactice față de incluziunea copiilor cu autism în școală*. În Univers Pedagogic. Nr.4(56), 2017, 120 p. ISSN 1815-7041.
2. BUCUN, N., VRABIE, S. *Oportunități de integrare școlară a copiilor cu autism*. În Univers Pedagogic. Nr.2(58), 2018, 120 p. ISSN 1811-5470.
3. VRABIE, S. *Bazele teoretico - științifice ale particularităților social- psihologice în triada „copil autist – familie – școală”*. În „Perspectivele și problemele integrării în Spațiul European al Învățământului superior”. Materialele conferința științifico-practică internațională, Cahul 2014, 476 p, ISBN 978-9975-914-90-1.
4. VRABIE, S. *Incluziunea socială și școlară a copiilor cu autism*. În materialele Conferinței științifice internaționale cu genericul, „Eficientizarea învățământului – vector al politicilor educaționale moderne, 11-12 decembrie, partea II, Institutul de Științe ale Educației, Chișinău 2014, ISBN: 978-9975-48-068-0.
5. VRABIE, S. *Medierea învățării la copiii cu autism prin soft-uri educaționale terapeutice - compensatorii*. În materialele conferinței științifico-practice, cu genericul

- „ Inovații prin intermediul TIC în învățământul univeristar și preuniveristar din Republica Moldova”, 19 decembrie, Cahul 2014, 262 p. ISBN 978-9975-88-001-5.
6. **VRABIE, S.** *Tehnici moderne de intervenție în recuperarea autismului.* În materialele Conferinței științifice internaționale cu genericul „Perspectivele și Problemele Integrării în Spațiul European al Cercetării și Educației”, 5 iunie, Cahul 2015, Volumul II, ISBN 978-9975-88-000-8.
 7. **VRABIE, S.** *Specificul tulburărilor de limbaj a copiilor cu autism și a modalităților de recuperare a acestora.* În materialele Conferinței științifice internaționale cu genericul „Școala modernă: provocări și oportunități”, 5-7 noiembrie, Institutul de Științe ale Educației, Chișinău 2015, ISBN: 978-9975-48-100-7.
 8. **VRABIE, S.** *Consilierea familiei și a copilului cu autism.* În Buletinul Științific al Universității de Stat,, Bogdan Petriceicu Hasdeu ” din Cahul, Nr. 1(1), 2015,100 p. ISSN 2345-1866 E-ISSN 2345-1904.
 9. **VRABIE, S.** *Particularități comportamentale ale copiilor cu autism.*În:Materialele Conferinței științifice internaționale cu genericul,, Institutul de stiințe ale educației: istorie, performanțe, personalități”20-21 octombrie.Chișinău,2016,368p.ISBN978-9975-48-104-5.
 - 10.**VRABIE, S.** *Caracteristicile social - psihologice ale copiilor cu autism.* În Univers Pedagogic. Nr.4 (52), 2016, 120 p. ISSN 1815-7041.
 - 11.**VRABIE, S.** *Incluziunea educațională a copiilor cu autism în școală.* În materialele Conferinței științifice internaționale cu genericul „Perspectivele și Problemele Integrării în Spațiul European al Cercetării și Educației”, 7 iunie, Cahul 2016, 580 p. ISBN 978-9975-914-90-1. 978-9975-88-011-4.
 - 12.**VRABIE, S.** *Particularități psiho-sociale ale agresivității copiilor cu autism.* În Buletinul Științific al Universității de Stat,, Bogdan Petriceicu Hasdeu ” din Cahul, Nr. 1(5), 2017, 226 p. ISSN 2345-1866 , E-ISSN 2345-1904.
 - 13.**VRABIE, S.** *Rolul părinților în recuperarea copilului cu autism.* În materialele Conferinței științifice internaționale cu genericul „Perspectivele și Problemele Integrării în Spațiul European al Cercetării și Educației”, 7 iunie, Cahul 2018,357 p.ISBN 978-9975-88-042-8.
 - 14.**VRABIE, S.** *Optimizarea comunicării dintre cadrul didactic, clasa de elevi și elevul cu autism.* În: Materialele conferinței științifico-practică, cu genericul „INOVAȚIA: FACTOR AL DEZVOLTĂRII SOCIAL – ECONOMICE” 20 decembrie 2018. Cahul 2019, 144 p, ISBN 978-9975-88-056-5.
 - 15.**VRABIE, S.** *Dificultățile părinților privind educarea și integrarea socio-educațională a copiilor cu autism.* În: STUDIA UNIVERSITATIS, Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, nr.5 (135), 2020, p.149-153.ISSN 1857-2103, ISSN online 2345-1025.

ADNOTARE

VRABIE Silvia. Particularitățile social – psihologice în triada „copil cu tulburări de spectru autist – familie – școală”. Teză de doctor în psihologie (511.03 – Psihologie socială). Chișinău, 2021.

Sructura tezei: Teza este alcătuită din introducere, 3 capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 220 surse, 12 anexe, 144 pagini text de bază, 4 tabele, 46 figuri. Rezultatele obținute sunt publicate în 15 lucrări științifice.

Cuvinte-cheie: tulburări de spectru autist, particularități social – psihologice, triadă „copil cu TSA – familie – școală”, incluziune, parteneriat educațional.

Domeniul de studiu: Psihologie socială.

Scopul cercetării rezidă în determinarea particularităților psihosociale în triada „copil cu tulburări de spectru autist – familie – școală” și implicarea unor modalități de optimizare a acestora.

Obiectivele cercetării : analiza literaturii de specialitate, cu referire la problematica tulburărilor de spectru autist și a rolului actorilor educaționali în incluziunea educațională a copiilor cu tulburări de spectru autist în școala generală pentru susținerea și eficientizarea incluziunii educaționale a acestei categorii de copii; identificarea situațiilor sociale și psihologice care influențează nivelul relațiilor în triada „copil cu TSA – familie – școală ” și al rolului parteneriatului educațional în incluziunea copilului cu TSA; conceptualizarea modelului de parteneriat în triada „copil cu TSA – familie – școală ”; stabilirea rolului actorilor educaționali în asigurarea parteneriatului dintre „copilul cu TSA – familie – școală ” și a incluziunii acestora în organizația educațională de masă; elaborarea, implementarea și validarea experimentală a Programului de optimizare a „relațiilor în triada „copil cu TSA – familie – școală” în scopul incluziunii educaționale eficiente a copiilor cu TSA în învățământul de masă.

Noutatea și originalitatea științifică ale cercetării rezidă în determinarea teoretică și experimentală privind particularitățile social-psihologice în triada „copil cu TSA – familie – școală” și înregistrarea impactului psiho-social care influențează nivelul relațiilor în ambientul specific copiilor cu tulburări de spectru autist la incluziunea educațională a acestora în școala generală; elaborarea Modelului privind parteneriatul „elev cu TSA – familie – școală” și validarea experimentală a Programului de intervenție psihologică de optimizare a relațiilor dintre membrii parteneriatului în scopul incluziunii educaționale eficiente a copiilor cu TSA în procesul de învățământ.

Rezultatele științifice obținute în cercetare au contribuit la soluționarea problemei științifice importante rezidă în conceptualizarea Modelului privind parteneriatul „elev cu TSA – familie – școală”, fapt care a contribuit la optimizarea relațiilor din triada menționată, asigurând astfel climatul psihologic eficient și mediul educațional incluziv corespunzător.

Semnificația teoretică a cercetării este susținută de fundamentarea unei teorii cu privire la particularitățile social – psihologice în triada „copil cu TSA – familie – școală” axată pe direcțiile de eficientizare a relațiilor din ambientul specific; pe evidențierea profilului psihologic distinct al interacțiunilor sociale și a modalităților terapeutice utilizate în recuperarea tulburării de spectru autist necesare în incluziunea educațională a copilului; dezvoltarea unei noi teorii cu privire la particularitățile social – psihologice în triada „copil cu TSA – familie – școală” împreună cu modelul de intervenție psihologică propus pentru optimizarea relațiilor dintre membrii parteneriatului completează și îmbogățesc bazele teoretice ale științei psihologice cunoștințe ample.

Valoarea aplicativă a cercetării este reprezentată de posibilitatea aplicării metodologiei psihodiagnostice propuse în cercetare și implementarea programului formativ de optimizare a relațiilor din triada „copil cu TSA – familie – școală ”, care asigură incluziunea educațională a copiilor în școala generală. Rezultatele experimentale și concluziile cercetării pot fi utilizate în reconsiderarea ideilor și concepțiilor existente cu privire la particularitățile social – psihologice în triada „copil cu TSA – familie – școală”; valorificate în sistemul național de învățământ și de asistență psihologică. Respectiv programul poate fi inclus în activitățile didactice din instituțiile de profil, celor de la cursurile de formare continuă etc., constituind baza unui ghid metodologic în vederea recuperării copiilor cu TSA.

Implementarea rezultatelor științifice: s-a realizat prin aplicarea Modelului privind parteneriatul „elev cu TSA – familie – școală” și valorificarea Programului de intervenție psihologică de optimizare a relațiilor dintre membrii parteneriatului în scopul incluziunii educaționale eficiente a copiilor cu TSA în procesul de învățământ.

АННОТАЦИЯ

ВРАБИЕ Сильвия. Социально-психологические особенности триады „ребенок с расстройствами аутистического спектра - семья – школа”. Докторская диссертация по психологии. (511.03 – Социальная психология). Кишинёв, 2021

Структура работы: Диссертация состоит из введения, 3 глав, общих выводов и рекомендаций, библиографии из 220 наименований, 11 приложений, 144 страниц основного текста, 4 таблиц, 46 рисунков. Результаты опубликованы в 15 научных статьях.

Ключевые слова: расстройства аутистического спектра, социально-психологические особенности, триада „ребенок с РАС - семья – школа”, инклюзия, образовательное партнерство.

Область исследования: Социальная психология.

Цель исследования является определение психосоциальных особенностей триады „ребенок с расстройствами аутистического спектра - семья – школа” и выявление способов их оптимизации.

Задачи исследования: анализ литературы по проблеме расстройств аутистического спектра и роли преподавателя в интеграции детей с расстройствами аутистического спектра в общеобразовательную школу для поддержки и оптимизации образовательной интеграции этой категории детей; выявление социальных и психологических ситуаций, влияющих на уровень взаимоотношений в триаде „ребенок с РАС-семья-школа” и роль образовательного партнерства в процессе инклюзии ребенка с РАС; концептуализация эффективной модели деятельности в триаде „ребенок с РАС - семья – школа”; определение роли преподавателя в обеспечении партнерства „ребенок с РАС - семья – школа” и включение детей с РАС в массовую образовательную систему; разработка, внедрение и экспериментальная проверка Программы оптимизации отношений в триаде „ребенок с РАС - семья – школа” с целью эффективного внедрения детей с РАС в основное образование.

Научная новизна и оригинальность исследования заключается в теоретическом и экспериментальном определении социально-психологических особенностей в триаде „ребенок с РАС - семья – школа” и фиксации психосоциального воздействия, влияющего на уровень взаимоотношений в среде, характерной для ребенка с расстройствами аутистического спектра; разработка Модели партнерства „ученик с РАС - семья – школа” и экспериментальная проверка программы психологического вмешательства для оптимизации отношений между членами партнерства с целью эффективного включения детей с РАС в образовательный процесс.

Научные результаты, полученные в ходе исследования решению важной научной проблемы, заключаются в концептуализации Модели партнерства „ученик с РАС - семья – школа”, которая способствовала оптимизации взаимоотношений в триаде, тем самым обеспечивая эффективный психологический климат и соответствующую инклюзивную образовательную среду.

Теоретическая значимость исследования подтверждается обоснованием теории о социально-психологических особенностях триады „ребенок с РАС - семья – школа”, ориентированной на упорядочение взаимоотношений в конкретной среде; а так же выделение особого психологического профиля социальных взаимодействий и терапевтических методов, используемых для восстановления от расстройства аутистического спектра, необходимого для включения ребенка в процесс обучения; разработка новой теории о социально-психологических особенностях триады „ребенок с РАС - семья – школа” вместе с моделью психологического вмешательства, предложенной для оптимизации отношений между членами партнерства, дополняет и обогащает теоретические основы психологической науки.

Прикладная ценность исследования: заключается в возможности применения предложенной в исследовании методологии психодиагностики и реализации обучающей программы по оптимизации взаимоотношений в триаде „ребенок с РАС - семья – школа”, обеспечивающей включение детей с РАС в общеобразовательную школу. Экспериментальные результаты и выводы исследования могут быть использованы для пересмотра существующих представлений о социально-психологических особенностях триады «ребенок с РАС - семья - школа»; а так же могут быть применены в национальной системе образования и психологической помощи. Соответственно, программа может быть включена в учебный план профильных заведений, курсов непрерывного обучения, составляя основу методического пособия по восстановлению детей с РАС.

Внедрение научных результатов разработка Модели партнерства „ученик с РАС - семья – школа” и использования Программы оптимизации отношений в триаде „ребенок с РАС - семья – школа” с целью эффективного внедрения детей с РАС в основное образование.

ANNOTATION

VRABIE Silvia. Socio-psychological peculiarities in the triad „child with TSA spectrum disorders - family – school”. PhD thesis in Psychology (511.03 – Social Psychology). Chişinău, 2021.

Thesis Structure: The thesis contains introduction, 3 chapters, general conclusions and recommendations, bibliography of 220 titles, 12 annexes, 144 pages of basic text, 4 tables, 46 figures. The results are published in 15 scientific papers.

Key-words: TSA spectrum disorders, socio-psychological features, triad „ASD child – family – school”, inclusion, educational partnership.

Domain of Study:: Social psychology

The purpose of research aims at the determination of the psycho – social features in the triad „child with TSA spectrum disorders – family – school” and to identify the methods to optimise these relationships.

The Objectives of the Research: a review of the scientific literature on the issue of TSA spectrum disorders and the role of teachers in the educational inclusion of ASD children in the general educational system in order to support and streamline the educational inclusion of these children; the identification of the social and psychological situations that influence the relationships in the triad „child with ASD – family – school” and the role of the educational partnership in the ASD child inclusion; the conceptualisation of a useful model of activity in the triad „child with ASD – family – school”; establishing the role of a teacher/educator in the process of ensuring the partnership among the „child with ASD – family – school” and their inclusion in the general educational system; elaboration, implementation and experimental validation of the Program for optimising the relationships in the triad „child with ASD - family – school” in order to effectively include children with ASD in mainstream education.

The Importance of solved Research Problem consists in the theoretical and experimental determination of socio-psychological features in the triad „child with ASD – family – school” and the record of the psycho –social impact that influences the relationships in the environment specific to children with autism spectrum disorders to their educational inclusion in the general school; elaboration of the model regarding the partnership „pupil with ASD – family – school” and experimental validation of the Psychological Intervention Program to enhance the relations between the members of the partnership to effectively include children with ASD in the educational process.

The scientific results contributed to solving the important scientific problem that consists in the conceptualization of the Model on the partnership „child with ASD – family – school”, which contributed to the optimization of the relationships in the triad, thus ensuring effective psychological climate and appropriate inclusive educational environment.

The Theoretical Significance: it is supported by the confirmation of a theory regarding the social-psychological particularities in the triad „child with ASD – family – school” focused on the directions of establishing the relationships in the specific environment; on highlighting the distinct psychological profile of social interactions and therapeutic modalities used in the rehabilitation of autism spectrum disorder necessary in the educational inclusion of the child; the development of a new theory regarding the social-psychological peculiarities in the triad „child with ASD – family – school” together with the psychological intervention model proposed for optimizing the relations between the members of the partnership that altogether complete and enrich the theoretical bases of psychological science.

The Research Applicative Value: is represented by the possibility of application the psychodiagnostic methodology proposed in the research and the implementation of the training program for optimizing the relationships in the triad „child with ASD – family – school”, which ensures the educational inclusion of children in general school. The experimental results and the conclusions of the research can be used in reconsidering the existing ideas and conceptions regarding the socio-psychological particularities in the triad „child with ASD – family – school”; realized in the national system of education and psychological assistance. Moreover, the program can be included in the teaching activities of the profile institutions, those from lifelong learning, constituting the basis of a methodological guide to the rehabilitation of ASD children.

The Implementation of Scientific Results it was achieved by applying of the Model regarding the partnership „pupil with ASD – family – school” and capitalizing of the Program for optimising the relationships in the triad „child with ASD - family – school” in order to effectively include children with ASD in mainstream education.

VRABIE SILVIA

**PARTICULARITĂȚILE SOCIAL – PSIHOLOGICE ÎN TRIADA
„COPIL CU TULBURĂRI DE SPECTRU AUTIST – FAMILIE – ȘCOALĂ”**

511. 03 - PSIHLOGIE SOCIALĂ

Rezumatul științific al tezei de doctor în psihologie

Aprobat spre tipar: 30.06.2021

Hârtie offset. Tipar offset.

Coli de tipar: 1,8

Formatul hârtiei 60×84 1/16

Tiraj 50 exemplare

Comanda nr.: 84

Tipografia „Print Caro” SRL

strada Henri Coanda, Chișinău

